

UiO : **Det juridiske fakultet**

Jurisdiksjon og lovvalg i sivile krav mot selskaper som er delaktige i menneskerettighetskrengelser.

En sammenligning av norsk og amerikansk rett.

Kandidatnummer: 789

Leveringsfrist: 25.04.15

Antall ord: 16 596

Innholdsfortegnelse

1	NÆRINGSLIV, MENNESKERETTIGHETER OG ERSTATNING	4
1.1	Tema.....	4
1.2	Bakgrunn	5
1.3	Problemstilling og avgrensning.....	7
1.4	Metode og kilder	7
1.5	Den videre fremstillingen.....	8
2	RETTSLIG RAMMEVERK.....	9
2.1	Tvisteloven	9
2.1.1	Stedlig jurisdiksjon	9
2.1.2	Tvistelovens formål	11
2.2	Folkeretten.....	11
2.2.1	Suverenitetsprinsippet.....	13
2.2.2	Menneskerettighetene	13
2.3	Lovvalg.....	15
3	NÆRMERE OM JURISDIKSJONSSPØRSMÅLET OG LOVVALG.....	16
3.1	Forskjellige tilnærminger til jurisdiksjon	16
3.2	Internasjonalt vernetting.....	17
3.2.1	Ordlyd	17
3.2.2	Forarbeidene	17
3.2.3	Tilstrekkelig tilknytning.....	18
3.3	Tvisteloven § 4-3 som selvstendig rettsgrunnlag.....	23
3.4	Lovvalg.....	25
3.4.1	Lex loci delicti	25
3.4.2	Den individualiserende metode.....	26
3.4.3	Rettspraksis	27
3.4.4	”Ordre public”- forbehold.....	31
4	”FOREIGN DIRECT LIABILITY”.....	33
4.1	Det amerikanske rettsbildet	33
4.1.1	”Forum non convenience”	33
4.1.2	Alien Torts Statutes.....	34
4.1.3	Utviklingen av Alien Tort Statute gjennom rettspraksis.....	36
4.1.4	Rekkevidden av Alien Tort Statute i dag.....	45

5	OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	48
6	ETTERORD	51
7	KILDEREGISTER	54

1 Næringsliv, menneskerettigheter og erstatning

1.1 Tema

Næringslivet har de siste tiårene blitt stadig mer internasjonalisert. Med økende handel og utenlandske investeringer de siste tiårene har nasjonale og flernasjonale selskaper fått en større rolle som aktør på tvers av landegrenser. Flernasjonale selskaper har også blitt mer komplekse med mer kompliserte eierforhold og sammenvevde produksjonsforhold på tvers av landegrenser. Enkeltvarer, klær og matvarer produseres i dag i langt flere land enn for noen tiår tilbake. Parallelt ser vi at internasjonale selskapers opptreden får økende betydning for enkeltmenneskers skjebner: for miljøet de lever i; rettighetene de har som arbeidstakere og for deres menneskerettigheter i bredere sammenheng.

Siden vedtakelsen av FNs Verdenserklæring om menneskerettigheter i 1948 har det vært bred internasjonal enighet om behovet for et universelt vern av grunnleggende menneskerettigheter. Det er imidlertid stater som er de primære ansvarssubjektene i folkeretten og dermed forpliktet av menneskerettighetene. Vi har per i dag ingen mekanismer på internasjonalt plan som rettslig hindrer eller ansvarliggjør selskaper som bryter menneskerettighetene.

Etter vedtakelsen av Verdenserklæringen har rettighetene som fremgår av erklæringen blitt utviklet og konkretisert i flere bindende menneskerettighetskonvensjoner. Hensikten med konvensjonene er å gi individer et vern mot visse overgrep. Dette vernet blir imidlertid vesentlig innskrenket i det rettighetene i praksis bare gjelder ovenfor visse aktører, nemlig statlige.

De siste årene har det blitt avdekket en rekke eksempler på ikke-statlige aktører, eksempelvis nasjonale og internasjonale selskaper, som opptrer i strid med menneskerettighetene, tar seg til rette i vertsland og handler i strid med hva som ville vært akseptert i eget land.

Også norske selskaper har blitt anklaget for menneskerettighetsbrudd. I 2007 anmeldte Amnesty International Norge Aker Kværner for medvirkning til tortur på Guantánamo basen i Cuba.¹ Bakgrunnen var at Kværners heleide datterselskap på oppdrag fra det amerikanske forsvarsdepartementet hadde utført diverse arbeider på basen som muliggjorde driften og herunder menneskerettighetsbruddene.² Telenor er en annen norsk aktør som ved flere

¹ Se for eksempel Amnesty (2007)

² Saken ble henlagt.

anledninger har blitt anklaget for menneskerettighetsbrudd i form av barnearbeid.³ Senest i 2014 kom det frem at Telenor har benyttet barnearbeid på en fabrikk i Myanmar.⁴

Felles for disse eksemplene er at de etter hvert får stor medieoppmerksomhet; ofte har stor omdømmekostnad for bedriftene og at de gjerne reiser krav i offentligheten om strengere krav og lovregulering for internasjonale selskapers adferd internasjonalt. I en rekke tilfeller ønsker også bedriftene selv et strengere regelverk for å skape mer forutsigbare rammer og for å redusere sjansen for konkurranse om lave standarder. Sakene forsvinner imidlertid ofte fort fra medieoppmerksomheten og få fokuserer (lenge) på ofrenes rett til kompensasjon og erstatning der overgrep har funnet sted. Det er nettopp dette jeg vil se nærmere på i denne oppgaven.

1.2 Bakgrunn

At selskaper står bak overgrep mot folk er ikke noe nytt. Bedrifters samfunnsansvar har imidlertid blitt et mer dagsaktuelt tema etter hvert som bedrifter i økende grad de siste tiårene investerer i, handler med og produserer i land med svake lovverk.

Opinionen og forbrukere er blitt mer bevisste og opptatt av slike spørsmål samtidig som sosiale medier gjør at historier lettere når frem til flere og fra flere kanaler. Pressedekning og organisasjoners innsats har bidratt til økt kunnskap og bevisstgjøring. Dette har også ført til økt oppmerksomhet og fokus på å finne løsninger for å forhindre menneskerettstridig atferd i fremtiden. Uavhengig av hvem som er ansvarlig.

Ideelt sett burde alle land hatt gode nasjonale regler slik at selskaper kunne ansvarliggjøres i det landet handlingene, og de påståtte overgrep på menneskerettigheter, finner sted. En rekke land mangler imidlertid enten vilje eller evne til å sikre befolkningens menneskerettigheter og stille selskaper til ansvar for rettighetsbrudd. Dette, kombinert med økt omdømmepress og også hos enkelte i næringslivet et eget ønske om å sikre et minimumsvern for menneskerettigheter, har bidratt til at det har utviklet seg en rekke mer eller mindre frivillige internasjonale retningslinjer.

I 2008 ble John Ruggie utpekt som FNs spesialrepresentant for å se på næringslivets forhold til menneskerettighetene. Han la frem en rapport samt retningslinjer⁵ om menneskerettigheter og næringsliv som ble vedtatt av FNs menneskerettighetsråd i 2011. I

³ Se eks NRK (2008)

⁴ Se eks NRK (2014)

⁵ UN Guiding Principles on business and human rights

tillegg har også OECD landene utarbeidet retningslinjer for ansvarlig næringsliv som skal overvåkes av nasjonale kontaktpunkt.⁶

Til tross for internasjonale initiativer på å utvikle et rettighetsvern er det ingen internasjonale organer som har kompetanse til å gjennomføre regelverk og holde selskaper ansvarlige.⁷ Alternativet blir da nasjonale domstoler. I Norge har domstolene kompetanse både til å holde selskaper strafferettslig ansvarlig gjennom foretaksstraff samt erstatningsansvarlig gjennom sivil sak.

Siden strafferettens mulighetsrom begrenses av legalitetsprinsippet⁸ mener jeg sivilretten er et bedre egnet utgangspunkt for internasjonale forhold. En annen fordel ved å reise sak om erstatning fremfor straff er at den eventuelle sanksjonen som selskapet kan få uansett vil være av økonomisk art. Da gir det etter mitt syn mer mening at det utmåles en sum som går direkte til de som er rammet av selskapets handlinger fremfor til den norske stat i form av foretaksbot.⁹

FNs retningslinjer for næringslivets menneskerettsansvar vektlegger også ofrenes behov for erstatning. Retningslinjene bygger på tre pilarer, ”protect, respect and remedy”. Den tredje pilaren, ”access to remedy”, går altså ut på at de som rammes av selskapers uansvarlige adferd skal motta erstatning for dette.

Norske domstoler har enda ikke behandlet et sivilt erstatningssøksmål for forhold utenfor kontrakt forbundet med virksomhet i utlandet. Slike saker har imidlertid blitt reist andre steder, deriblant i USA. Det er spesielt to av de amerikanske sakene som er interessante. Begge sakene var mot oljeselskaper for deres menneskerettighetsbrudd i andre land. De gjaldt tvangsflytting og overgrep mot befolkningen i forbindelse med oljevirksomhet i henholdsvis Myanmar og Nigeria. Sakene behandles senere i oppgaven.

⁶ OECD Guidelines for Multinational Enterprises

⁷ De internasjonale domstolene som fins har kun hjemmel for å behandle saker mot stater (Den Europeiske menneskerettsdomstolen og FNs internasjonale domstol, ICJ) og i visse tilfeller enkeltpersoner (den internasjonale straffedomstolen)

⁸ At ingen kan straffes uten hjemmel i lov jf. Grunnloven § 96.

⁹ Til sammenligning med korrupsjonssaker hvor begge parter er skyldige og saken gjerne har større samfunnsmessige konsekvenser enn individuelle.

1.3 Problemstilling og avgrensning

På bakgrunn av dette blir spørsmålet om, og eventuelt under hvilke omstendigheter, norske domstoler har jurisdiksjon over erstatningskrav mot selskaper som er delaktige i menneskerettighetsbrudd utenfor Europa.¹⁰ Mer konkret går spørsmålet på rekkevidden av norsk lovs jurisdiksjonsbestemmelse for internasjonale forhold utenfor kontrakt, tvisteloven § 4-3. Oppgaven vil også ta stilling til lovvalg da dette er nært beslektet med jurisdiksjonsspørsmålet. Videre vil løsningen sammenlignes med hvordan situasjonen er for tilsvarende saker i USA.

Det forutsetter at de øvrige prosessforutsetningene er tilstede og avgrenses mot materielle spørsmål om erstatning.

1.4 Metode og kilder

Problemstillingen vil bli drøftet innenfor rammen av alminnelig norsk metodelære. Dette innebærer at lovteksten er den primære kilden. Det er tvisteloven som hjemler domstolenes adgang til å behandle sivile saker.

Ettersom ordlyden i den aktuelle bestemmelsen gir anvisning på en skjønnsmessig vurdering vil andre rettskilder spille en sentral rolle. Da det er sparsomt med aktuell rettspraksis vil reelle hensyn få mye plass. Hensynet til rettferdighet, forsvarlighet og effektivitet er bærebjelker i sivilprosessen. Disse hensynene er dermed viktige i drøftelsen av problemstillingen.

Juridisk teori er ingen viktig rettskilde, men gir bidrag som støtteargument. Siden dette er en problemstilling uten omfattende støtte i de tungtveiende rettskildene vil teorien også gi bidrag til drøftelsen.

Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) innehar rettigheter knyttet til selve rettergangen. Disse bestemmelsene vil også ha betydning for drøftelsen og gjennomføringen av våre folkerettslige forpliktelser vil være et tungtveiende hensyn.

Oppgaven inneholder et komparativt element. Etter drøftelsen av norske forhold vil dette holdes opp mot hvordan lignende saker har blitt behandlet av amerikanske domstoler. Da det

¹⁰ Jeg holder av hensyn til oppgavens omfang forhold som oppstår i Europa utenfor da det ville innebære en lengere drøftelse av Luganokonvensjonen, se punkt 2.1.1.1

amerikanske rettssystemet bygger på "common law" blir rettspraksis hovedkilden når amerikansk rett skal diskuteres.

1.5 Den videre fremstillingen

For å vurdere sivilrettens mulighetsrom når det gjelder anvendelse på internasjonale forhold er det viktig å ha en forståelse av tvisteloven og sivilprosessens oppgaver. Derfor vil jeg innledningsvis i kapittel 2 gi en presentasjon av det rettslige rammeverket.

Deretter vil jeg i kapittel 3 gå i dybden på spørsmålet om internasjonalt verneting for å vurdere hvorvidt det fins hjemmel for å anlegge sivil sak i Norge for forbrytelser begått av norske selskaper i utlandet. Lovvalget inngår også i dette kapitlet.

Siden det omtalte scenarioet ikke har blitt reist i Norge er det av interesse å sette det i et internasjonalt perspektiv og se hvordan lignende tilfeller har blitt behandlet etter fremmed rett. Derfor vil jeg etter fremstillingen av norske forhold i kapittel 4 foreta en sammenligning mellom dette og løsningen etter amerikansk rett. Det er av interesse å se hvilke faktorer som muliggjorde doms prøvelse der samt om noe av dette kan anvendes norske forhold.

Ettersom dette er et felt som blir stadig mer aktuelt vil en fremtidsrettet vurdering være en relevant del av en slik oppgave. Dette foretas dette i kapittel 5.

2 Rettslig rammeverk

2.1 Tvisteloven

Det er et kjent uttrykk at det hjelper lite å ha rett hvis du ikke får rett. Sivilprosessen avgjør hvordan folk kan kreve sin rett. Reglene om den sivile prosessen angir rammeverket for hvordan den materielle retten skal håndheves.

Det er tvisteloven (heretter tvl.) som styrer gangen i sivile saker. Den innehar en rekke krav til saksprosessen, noen relative og andre absolutte. De absolutte prosessforutsetningene må være innfridd for at det materielle skal kunne behandles. Retten skal på eget initiativ avvise saker hvor disse forutsetningene ikke foreligger.

Det klare utgangspunktet er at avvisningsspørsmålet skal avgjøres tidligst mulig under saksforberedelsen, men ”(d)ersom sammenhengen med de krav som skal avgjøres i saken, eller andre forhold tilsier det, kan saksbehandlingsspørsmålet behandles og avgjøres som ledd i hovedforhandlingen.”¹¹

At norske domstoler har domsmyndighet er en absolutt prosessforutsetning. Dersom ingen norske domstoler har stedlig domsmyndighet skal saken avvises¹². Dette innebærer at stedlig domsmyndighet er et inngangsvilkår for at en domstol i det hele tatt skal vurdere om erstatningsvilkårene er til stede. I de tilfellene det er tvil om norske domstoler har stedlig kompetanse har dette blitt behandlet under hovedforhandlingen slik tvl. § 9-6(3) åpner for.

2.1.1 Stedlig jurisdiksjon

For at erstatningskrav skal kunne reises i Norge må norske domstoler ha stedlig jurisdiksjon over kravet. Med stedlig jurisdiksjon menes det fysiske området domsmyndigheten dekker. Verneting er et annet ord for jurisdiksjon og det er det begrepet som anvendes i tvisteloven.

Jurisdiksjonsbestemmelsene fremgår av kapittel 4 i tvisteloven. Hovedregelen i norsk rett er at ”(s)øksmål kan reises ved saksøktes alminnelige verneting.”¹³ Selskaper som er registrert i

¹¹ Jf tvl. § 9-6 (3)

¹² Jf tvl. § 4-7 (3)

¹³ Jf tvl. § 4-1 (1)

Foretaksregisteret har alminnelig verneting der ”virksomhetens hovedkontor ifølge registreringen ligger.”¹⁴

I erstatningssaker utenfor kontraktsforhold kan saker reises der skaden oppstod, eller der virkningene inntraff.¹⁵ Denne bestemmelsen kan imidlertid ikke anvendes i foreliggende oppgave da skaden samt virkningene har oppstått i utlandet.

Videre angir tvl § 4-3 anvisning på verneting i internasjonale forhold. Etter § 4-3 kan sak bare reises for norske domstoler når det foreligger tilstrekkelig tilknytning til Norge.

2.1.1.1 Luganokonvensjonen

Før jeg går inn på en nærmere redegjørelse av tvisteloven bør Luganokonvensjonen nevnes. Luganokonvensjonen gjelder domsmyndighet og anerkjennelse og fullbyrdelse av dommer i sivile og kommersielle saker. Konvensjonen er en parallellkonvensjon til Brusselforordningen(44/2001), som gjelder for EUs medlemsstater. Konvensjonens parter er EU¹⁶ samt EFTA-statene.¹⁷ Tvistelovens § 4-8 fastsetter at Luganokonvensjonen gjelder som norsk lov. På bakgrunn av lex specialis har konvensjonen forrang over nasjonal lov.

En sak kan omfattes av Luganokonvensjonen selv om ikke saksøker kommer fra en konvensjonsstat.¹⁸ Rekkevidden av konvensjonens anvendelsesområde når det gjelder tvister som oppstår utenfor konvensjonslandene er imidlertid omdiskutert.¹⁹ Konvensjonen innehar lignende bestemmelser som tvistelovens alminnelige og alternative verneting. Den har imidlertid ingen bestemmelse lik den norske om internasjonalt verneting. Det antas likevel at det gjelder et krav om en tilstrekkelig tilknytning til en konvensjonsstat.²⁰ Om dette uttales det i Rt.2012.1951 avs 86 at “norsk rett etter mitt syn gir tilfredsstillende løsninger, som ikke kommer i konflikt med Luganokonvensjonens bestemmelser.”

Med dette vil denne oppgaven løses på bakgrunn av tvistelovens regler. Tvistelovens § 4-3 som regulerer verneting i internasjonale forhold blir derfor primærhjemmelen ved vurderingen av hvorvidt det kan reises sivil sak i Norge mot et norsk selskap for handlinger i utlandet.

¹⁴ Jf tvl. § 4-4 (3)

¹⁵ Jf tvl§ 4-5 (3)

¹⁶ Inkl. Danmark som står utenfor justissamarbeidet i EU. Jf regjeringen.no (2014)

¹⁷ Sveits er depositar for konvensjonen. Jf regjeringen.no (2014)

¹⁸ Jf Rt.2012.1951

¹⁹ Skjerven (2014) s.234

²⁰ Jf bl. a Rt.2012.1951 avs. 86

2.1.2 Tvistelovens formål

Lovens formål er også en sentral rettskilde, spesielt når den er nedfelt i loven slik som er tilfellet med tvistelovens formålsparagraf, tvl § 1-1.

Formålsbestemmelsen fastsetter hvilke hensyn som ligger til grunn for prosessreglene. Formålsbestemmelsen gir også veiledning når det skal tas avveininger rundt hvordan en bestemmelse skal tolkes. Det fremgår av forarbeidene til bestemmelsen at ”(v)ed anvendelsen av lovens mange skjønnsmessige vurderingstemaer vil formålsbestemmelsen peke på de viktigste hensyn ved skjønnsutøvelsen.”²¹

Det fremgår av tvl § 1-1. Lovens formål at:

”Loven skal legge til rette for en **rettferdig, forsvarlig, rask, effektiv og tillitskapende behandling av rettsvister** gjennom offentlig rettergang for uavhengige og upartiske domstoler. Loven **skal ivareta den enkeltes behov for å få håndhevet sine rettigheter** og løst sine tvister og samfunnets behov for å få respektert og avklart rettsreglene.” (min utheving)

Bestemmelsen svarer også til de grunnleggende forpliktelsene vi har til rettferdig rettergang etter den Europeiske Menneskerettighets Konvensjonen (EMK) art 6 nr 1.²²

2.2 Folkeretten

Det fremgår av tvl § 1-2 at loven gjelder med de begrensninger som følger av folkeretten. Dette omfatter ikke bare multilaterale og bilaterale avtaler og konvensjoner, men også den sedvanebaserte folkeretten.²³ ”Paragrafen vil for eksempel hindre at norske domstoler pådømmer saker hvor de etter folkerettslige regler ikke vil ha domsmyndighet.”²⁴

Når det er sagt vil folkeretten også kunne utvide domstolenes ansvarsområde. Det er et grunnleggende hensyn at folkeretten skal effektiviseres. Dette innebærer at domstolene skal tolke nasjonale regler slik at de svarer til folkerettens krav, om dette ikke er mulig kan effektivitetshensynet også føre til en tilsidesettelse av interne norske regler.²⁵ I Brownlie's

²¹ Ot.prp. nr 51 (2004-2005) s.363

²² Se punkt 1.2.2

²³ Ot.prp nr 51 (2004-2005) s.363

²⁴ Ibid.

²⁵ Ruud og Ulfstein (2006) s.55

principles of public international law uttales det at: "All rights of an international character involve international responsibility."²⁶

Statene har altså et ansvar for å etterleve sine forpliktelser og sikre de rettighetene som følger av folkeretten, herunder menneskerettighetene. Et neste spørsmål er om disse forpliktelsene kun medfører et ansvar for staten. Når det gjelder menneskerettighetene har statene også et ansvar for å hindre at individer blir utsatt for menneskerettskrenkelser fra andre private.²⁷ I tillegg får menneskerettene en direkte "betydning i forholdet mellom individer, en såkalt «horisontal» virkning i rent privatrettslige forhold."²⁸

Ettersom menneskerettene er internasjonale universelle rettigheter må de etter mitt syn utløse et ansvar utover kun ved nasjonale forhold, men også i saker hvor Norge eller norske aktører er involvert i en sak av internasjonal karakter. FN-charteret, Menneskerettserklæringen og de mange menneskerettskonvensjonene gir uttrykk for menneskerettighetenes sentrale stilling i folkeretten. Effektivitetskravet innebærer at erstatningsrettslige og jurisdiksjonelle regler som dem om verneting må tolkes slik at de gir effektiv gjennomføring av menneskerettene.

Presumsjonsprinsippet, som er utviklet gjennom rettspraksis, er med på å effektivisere folkeretten i norsk rett. Prinsippet innebærer at norske rettsregler presumeres å svare til folkerettens krav slik at norske regler blir tolket i overensstemmelse med folkeretten.²⁹

"Gjennomslagskraften av dette prinsippet vil være avhengig av karakteren av de aktuelle folkerettslige forpliktelser og av hvilket rettsområde som den nasjonale rettsregel er knyttet til."³⁰

Selv før menneskerettighetene var inntatt i norsk lovgivning ble grunnleggende menneskeretter tillagt stor vekt ved fortolkningen av norske rettsregler.³¹

²⁶ Crawford (2012) s.541

²⁷ Se for eksempel Rt.2013.588

²⁸ Andenæs (2014) s.62

²⁹ Ruud og Ulfstein (2006) s.64

³⁰ Rt.2000.1811 s.1829

³¹ Rt.2000.1811 s.1829

2.2.1 Suverenitetsprinsippet

Suverenitetsprinsipper er selve fundamentet i folkeretten når det gjelder statenes forhold til hverandre. Prinsippet går ut på at hver enkelt stat har en egen selvbestemmelse, og følgelig at andre stater ikke skal blande seg inn i interne forhold.³²

Dette innebærer at norske domstoler som utgangspunkt ikke har jurisdiksjon over eventuelle hoved-gjerningsmenn i det aktuelle landet der handlingene fant sted.³³ Dette er likevel ikke til hinder for å anlegge sak mot norske aktører som etter erstatningsretten har et solidaransvar.

2.2.2 Menneskerettighetene

Det fremgår av forordet til verdenserklæringen for menneskerettigheter at alle har et selvstendig ansvar for menneskerettighetene. Selskaper omfattes dermed også. Erklæringen er i dag ansett som internasjonal sedvane som innebærer at den inneholder bindende folkerettslige forpliktelser. Arbeidet med retningslinjene for næringslivets menneskerettighetsansvar viser imidlertid at verdenserklæringen til nå ikke har hatt tilstrekkelig gjennomslagskraft til å anvendes som hjemmel mot selskaper for deres internasjonale virksomhet.

Som nevnt er statene de primære ansvarssubjektene i folkeretten.³⁴ Dette innebærer at det kun er statene som kan holdes ansvarlige internasjonalt i den grad det er mulig.³⁵ På nasjonalt plan har det tradisjonelle utgangspunktet vært at hver enkelt stat må implementere rettighetene i nasjonal lovgivning for at folkeretten skal få virkning mellom private parter slik at forholdene også individene imellom reguleres.³⁶

Det kan imidlertid argumenteres for at menneskerettsforpliktelsene uansett binder private på bakgrunn av folkerettens effektivitetskrav.³⁷ Presumsjonsprinsippet kan for eksempel tas i bruk for å gjøre opp for manglende implementering av folkeretten og sørge for samsvar mellom norsk rett og FNs pakten, menneskerettserklæringen og de mange MR-konvensjonene.

³² Ruud og Ulfstein (2006) s.22-23

³³ Det er imidlertid noen unntak fra dette. For eksempel vil det være enkelte svært alvorlige saker hvor det foreligger universaljurisdiksjon etter straffelovens § 12 (4).

³⁴ Ruud og Ulfstein (2006) s. 102-104

³⁵ For enkelte grove menneskerettsbrudd er det imidlertid adgang til å holde individer ansvarlige i den internasjonale straffedomstolen, ICC

³⁶ Ruud og Ulfstein (2006) s.58

³⁷ Sml. Ruud og Ulfstein (2006) med Andenæs og Bjørge (2012)

Likevel kommer menneskerettens sentrale stilling i norsk rett nå også til uttrykk gjennom nasjonal lovgivning. De mest sentrale konvensjonene, herunder den europeiske menneskerettighetskonvensjonen og konvensjonen for sosiale og politiske rettigheter er gitt en særlig stilling gjennom Menneskerettsloven av 1999. Det fremgår av lovens andre paragraf at lovens bestemmelser skal få forrang dersom det skulle oppstå konflikt med annen ordinær lovgivning. Deretter har menneskerettsvernet blitt ytterligere styrket gjennom Grunnlovens § 2, og kapittel E om menneskerettigheter som ble inntatt i Grunnloven i 2014. Norsk rettsorden spiller med dette sammen med effektivitetskravet i folkeretten på dette området.

At norske private parter også har et ansvar for menneskerettene tilsier at de prosessuelle rettsikkerhetsgarantiene som tilhører menneskerettene må tolkes slik at de legger til rette for slik ansvarliggjøring. Legalitetsprinsippet setter begrensninger for ansvarliggjøring av selskaper i form av straff. Når det er sagt gjelder ingen slike begrensninger på erstatningsrettens område. For å få behandlet et krav om erstatning må rettighetshaverne ha adgang til en domstol. Menneskerettighetene om rettferdig rettergang er sentrale i denne sammenheng. Både EMK og SP inneholder prosessuelle bestemmelser som skal sikre grunnleggende rettsikkerhetsgarantier.

EMK art 6 oppstiller krav til en rettferdig rettergang. Etter art 6(1) har ”enhver” rett til en ”rettferdig rettergang for en upartisk og uavhengig domstol”. Bestemmelsen gir ingen eksplisitt rett til domstolsbehandling, men den europeiske menneskerettighetsdomstolen har slått fast at dette likevel gjelder.³⁸

I tillegg fremgår det av SP art 14 (1) at ”(a)lle skal være like for domstolene” samt at ”enhver” ved behandling av spørsmål om hans rettigheter i et tvistemål har rett til ”upartisk og offentlig rettergang ved en kompetent, uavhengig og upartisk domstol som er opprettet i henhold til lov.”. Også i relasjon til denne bestemmelsen gjelder et prinsipp om rett til domstolsadgang.³⁹

Staten, herunder domstolene, er budet av disse bestemmelsene. De krav som menneskerettighetskonvensjonene stiller til domstolsadgang og domstolsbehandling skal altså innfris gjennom sivilprosessen. Nærmere bestemt tvisteloven.

Ettersom menneskerettighetene er universelle er det naturlig at disse kravene innfris overfor utenlandske statsborgere så vel som norske når det dreier seg om tvister med en viss tilhørighet til Norge, for eksempel hvis en norsk aktør er part.

³⁸ NOU 2001 32 A s.169

³⁹ Ibid.

2.3 Lovvalg

Når et saksforhold har tilknytning til to land oppstår også spørsmålet om hvilket lands rett som skal avgjøre tvisten. Dette spørsmålet er nært beslektet med spørsmålet om jurisdiksjon og begge disse vurderingstemaene omfattes av rettsfeltet som blir kalt norsk internasjonal privatrett.⁴⁰ Med dette begrepet menes den privatretten som brukes i Norge når det er snakk om privatrettslige tvister av internasjonal karakter.⁴¹ Det er altså ikke snakk om en internasjonal privatrett.

På enkelte rettsområder er lovvalgsspørsmålet regulert ved lov. Tvister om erstatning utenfor kontrakt reguleres imidlertid av ulovfestet rett som er utviklet gjennom rettspraksis.⁴²

⁴⁰ Gaarder og Bruzelius (2009) s.795

⁴¹ Ibid. s.789

⁴² Ibid s.791

3 Nærmere om jurisdiksjonsspørsmålet og lovvalg

3.1 Forskjellige tilnærminger til jurisdiksjon

Begrepet jurisdiksjon kan både omfatte domstolens saklige domsmyndighet⁴³ og stedlig domsmyndighet. Når begrepet jurisdiksjon anvendes i denne oppgaven siktes det til stedlig jurisdiksjon, altså det territorielle området domstolen har myndighet over.

I norsk strafferett varierer domstolens stedlige virkeområde ut i fra saksforholdet. Når det gjelder noen svært alvorlige forbrytelser er det internasjonalt anerkjent at domstoler vedkjenner seg en universell jurisdiksjon. Dette innebærer at en domstol kan behandle en sak angående forbrytelser som har funnet sted i utlandet uansett om det ikke skulle være noen tilknytning til landet der saken reises eller ikke. Bakgrunnen for dette er at noen forbrytelser anses så alvorlige at det er i alles interesse at den ansvarlige blir stilt til ansvar, samt for å hindre at noen flykter fra ansvaret sitt ved å bosette seg i ett nytt land.

Dette prinsippet om universell jurisdiksjon har i norsk rett fått utslag i straffelovens § 12(4). Bestemmelsen angir en særregel for jurisdiksjon i svært grove tilfeller hvor norsk straffelov får anvendelse på forhold som er foretatt i utlandet av utlending. I tillegg til dette er det en visse tilfeller hvor loven anvendes for forhold som er foretatt i utlandet av en norsk statsborger.⁴⁴ I slike tilfeller heter det at jurisdiksjonen følger av nasjonalitetsprinsippet.⁴⁵

Sivilprosessen har ingen slik sonndring mellom mindre alvorlige og alvorlige forhold. Vernetingsbestemmelsene er generelle og uavhengig av sakens karakter. Man kan tenke seg en naturlig forklaring på dette da de mest alvorlige menneskerettsbruddene normalt ville vært gjenstand for straff. I slike tilfeller kan det fremsettes erstatningskrav som ledd i straffesaken.⁴⁶ Ettersom det har sine utfordringer å reise straffesak mot selskaper for medvirkning til straffebrudd i utlandet melder problemet seg når det blir spørsmål om erstatningsansvar for selskaper.⁴⁷ Selskapene faller her mellom flere stoler og på denne måten kommer de unna et ansvar som enkeltpersoner har.

Noe som kan bøte på dette er at tvistelovens vernetingsbestemmelse som angår internasjonale tvister åpner for en skjønnsmessig vurdering som tillater rettsutvikling.

⁴³ Jf tvl §§ 4-1 og 4-2

⁴⁴ Jf strl § 12(3)

⁴⁵ Store Norske leksikon (2012)

⁴⁶ Jf Straffeprosessloven kap. 29

⁴⁷ For mer om stedlig jurisdiksjon for foretaksstraff se Høivik (2006)

3.2 Internasjonalt vernetting

3.2.1 Ordlyd

Som nevnt fremgår det av tvl § 4-3 at ”(t)vister i internasjonale forhold kan bare anlegges for norske domstoler når saksforholdet har tilstrekkelig tilknytning til Norge.”

I ”internasjonale forhold” ligger det at tvisten må ha en forbindelse til to eller flere stater. Det kan for eksempel være tilfeller hvor sakens parter er borgere av hvert sitt land, eller hvor en tvist oppstår i et land mens en eller flere parter er fra et annet land.

Ordlyden ”bare” indikerer ett absolutt krav om en viss tilknytning. Sett i sammenheng med de andre vernetingsbestemmelsene kan ordlyden ”bare” invitere til flere tolkninger. Det kan antyde at det ikke er tilstrekkelig at det foreligger ett alminnelig vernetting i Norge etter tvl § 4-4. Altså at bestemmelsen presenterer ett tilleggsvilkår. På den annen side kan det også forstås som at § 4-3 er ment som en selvstendig regel, nemlig at saker bare kan reises når tilknytningen er tilstrekkelig, uavhengig av om det foreligger alminnelig vernetting.

Deretter er det heller ikke klart hva som ligger i kravet om at tilknytningen skal være ”tilstrekkelig”. Det fremstår ikke som et krav om at saken må ha størst tilhørighet til Norge slik at nærmere tilhørighet til et annet land stenger for å reise sak i Norge.

Vilkåret er skjønnsmessig og indikerer ikke annet enn at det er en viss terskel som må nås.

3.2.2 Forarbeidene

Forarbeidene sier lite om hva som ligger i ordlyden til denne bestemmelsen. Verken uttrykket ”internasjonale forhold” eller ”tilstrekkelig tilknytning” er videre forklart.

I Rett på sak B⁴⁸ vises det til det tilfellet at en sak har sterkere tilknytning til et annet land enn Norge. I slike tilfeller vil ”(b)ehovet for å få avgjort tvisten i Norge (...) ha en viss vekt når man skal vurdere om tilknytningskravet er oppfylt.”⁴⁹ At saken har sterkere tilknytning til et annet land er altså ikke noe som utelukker prøvelse i Norge, men et moment som inviterer til en vurdering av behovet for å likevel reise saken i Norge. Effektivisering av folkeretten og i dette tilfellet retten til domstolsprøvelse kan representere et slikt behov.

⁴⁸ NOU 2001:32 B s.694

⁴⁹ NOU 2001:32 B s.694

I denne sammenhengen viser NOUen videre til doktrinen om ”forum non convenience” som har gjort seg gjeldende i britisk og amerikansk rett. Etter denne doktrinen kan en sak avvises av domstolen dersom den har en sterkere tilknytning til et annet land. Norsk rett har ikke en tilsvarende regel men tvistemålsutvalget mener likevel at det kan være grunn til å se hen til denne doktrinen ved vurdering av om tilknytningskravet etter § 4-2 (1) er innfridd.

”At saken har sterkere tilknytning til et annet land, kan ikke i seg selv begrunne avvisning, men hvis tilknytningen til Norge ellers er svak, vil tilknytningen til et annet land i grensetilfelle kunne tilsi at norske domstoler avviser saken.”⁵⁰

Deretter følger en vesentlig presisering:

”Man må imidlertid unngå at en sak avvises fra norske domstoler fordi den bør pådømmes i et annet land, hvis det er en viss risiko for at saksanlegg i det landet vil bli avvist.”⁵¹

Det fremgår også av forarbeidene⁵² at bestemmelsen er en kodifisering av krav til tilknytning som har blitt formet gjennom tidligere rettspraksis.

3.2.2.1 Rettspraksis før tvisteloven

Oppfatningen som fremgår av denne praksisen er at saken måtte ha en ”naturlig tilknytning” til Norge. Dette fremgår av Rt.1998.1647. Saken gjaldt et russisk fly som styrtet på norsk territorium. Hendelsen som saken springer ut fra fant altså sted i Norge. Det ble reist erstatningssak i Norge etter skadestedsalternativet i den gamle tvistemålsloven § 29 hvor det het at søksmål om erstatning kunne anlegges ”mot enhver som påstås ansvarlig i den rettskrets hvor handlingen eller ulykken har funnet sted”. Siden ingen av partene hadde tilknytning til Norge ble dette likevel ikke tillagt avgjørende betydning, og tilknytningen til Norge ble ikke ansett som tilstrekkelig.

3.2.3 Tilstrekkelig tilknytning

Det forutsettes i denne drøftelsen at det norske selskapet har vernet i Norge etter § 4-4 (1) jf § 4-4 (3). Som utgangspunkt skal det ”mye til for at ikke et norsk selskap med alminnelig vernet her kan saksøkes i Norge.”⁵³ Med det sagt viser flystyrtsaken at vernet alene

⁵⁰ NOU 2001:32 B s.693

⁵¹ Ibid.

⁵² Ot.prp. nr 51 (2004-2005) s.375

⁵³ Jf. Rt.2012.1951

ikke er nok. I den saken hadde tvisten ingen annen tilhørighet til Norge. Oppgavens problemstilling dreier seg om norske selskaper, dermed har også den ene parten åpenbar tilknytning til Norge. Spørsmålet blir da om det at skaden fant sted i et annet land mot et annet lands borgere tilsier at kravet ikke har tilstrekkelig tilknytning til Norge.

Dette vil som nevnt bero på en skjønnsvurdering. I denne vurderingen vil en rekke hensyn være av betydning. Blant disse er hensynet til effektivisering av folkeretten og ivaretagelse av lovens formål som blant annet innebærer praktiske hensyn, hensynet til sakens parter samt samfunnshensyn.

Etter de alternative vernetingsreglene i tvl § 4-5 "kan" søksmål om erstatning og oppreisning reises «på det sted skaden oppstod, eller der virkningen inntraff». Erstatningsvernetinget er et alternativt verneting som supplerer § 4-4. Dette har sammenheng med at det stedet kravet oppstod gjerne er det stedet saken har nærmest tilknytning til. At dette kun er et av flere alternative verneting viser at kravets opprinnelse, selv ikke i nasjonale saker, er av avgjørende betydning. Kravets opprinnelse kan innebære en sterkere tilknytning til et annet land. Dette kan likevel ikke være noe avgjørende moment mot at Norge har jurisdiksjon over kravet.

Bokhandlerdommen (Rt.2009.1537) illustrerer dette. Det problematiske i denne saken var lovvalget. For at dette skal vurderes må det allerede være avgjort at norske domstoler har jurisdiksjon. Denne saken gjaldt også skade i utlandet voldt av en norsk aktør.⁵⁴ Riktignok er det visse vesentlige forskjeller, blant annet at selve handlingen som utløste skaden i utlandet fant sted i Norge. Likevel viser saken at skader som oppstår i utlandet i visse tilfeller kan behandles av norske domstoler. Videre er det alternative vernetinget noe som kan velges av saksøker og har til hensikt å gjøre sakførsel praktisk for saksøkeren. Dette argumentet gjør seg ikke gjeldende i de tilfellene hvor saksøker selv velger å anlegge sak i Norge

Tvistens fysiske tilhørighet vil likevel naturlignok ha betydning. I de tilfellene hvor det kun er en part som er norsk og handlingen samt skadefølgene og den andre saksøker er fra et annet land kan dette medføre at tvisten ikke har tilstrekkelig tilknytning til Norge.

Når det er sagt vil et selskaps handlinger internasjonalt være en del av selskapets totale virksomhet og dermed også ha en tilknytning til det landet hvor selskapet er registrert og har sitt hovedkontor. Når de positive virkningene av et utenlandsk forhold materialiserer seg i Norge, i form av økonomiske fordeler som gagnar de norske aktørene og den norske økonomien, kan dette ses som en helhet som gjør at kravet har en naturlig tilknytning til Norge og følgelig har verneting her.

⁵⁴ For mer om dommen se punkt 3.3.3 om lovvalg hvor dommen er mer aktuell.

I de tilfellene oppgaven omhandler vil selskapet ofte være en del av en kjede med flere aktører. Det er gjerne en lokal hovedaktør mens selskapet er delaktig ved at det for eksempel er selskapet som har engasjert hoved-skadevolder til å gjøre en jobb eller at selskapet har tilrettelagt for handlingen. Med dette tatt i betraktning kan det innvendes at tilknytningen til skaden er noe avledet og at dette tilsier at det ikke foreligger verneeting i disse sakene. Til dette bemerkes det at så lenge det norske selskapet var delaktig vil det foreligge et rettskrav⁵⁵ mot selskapet. Spørsmålet må da dreie seg om tilknytningen til dette rettskravet, altså selskapets rolle. Årsakssammenhengen blir et spørsmål for erstatningsretten. Dette vurderes etter det eventuelt er bestemt at saken kan reises i Norge. At det foreligger et rettskrav mot et norsk selskap er et argument for at den norske sivilprosessen må legge til rette for prøvelse av dette kravet for å innfri sine folkerettslige forpliktelser om rettferdig rettergang.

Partenes mulighet til å forutse sin rettsstilling og innrette seg i forhold til dette er et argument for at en sak bør reises i det landet tvisten oppstod. Forutberegnelighetshensynet er imidlertid mer aktuelt i kontraktsforhold der begge parter har innrettet seg. I den grad skadevolder har innrettet seg ved å operere i et land hvor borgernes rettsikkerhet ikke ivaretas er ikke innrettelseshensynet et slagkraftig argument.

I denne sammenheng er det også et mål at jurisdiksjonsbestemmelsene ikke skal tilrettelegge for det som kalles ”forum-shopping”.⁵⁶ Dette innebærer at en part strategisk velger domsmyndighet ut i fra ønsket resultat. Det er typisk hvor for eksempel et land har kortere foreldelsesfrister enn et annet. Det er ikke tilfeller hvor en part velger et land av rettsikkerhetsgrunner hensynet til å motvirke forum-shopping er ment å ramme. Dette hensynet vil således være uten betydning i denne sammenheng.

I en sak hvor et selskap anklages for menneskerettighetsbrudd vil det nødvendigvis være et behov for etterforskning og bevisinnhenting i det aktuelle landet. Å føre sak i Norge vil sannsynligvis føre til et høyere kostnadsnivå enn om saken var reiset der kravet oppstod. Da tvistemålsloven ble erstattet med tvisteloven var et viktig mål å redusere partenes kostnader.⁵⁷ Det vil dermed ikke være helt forenelig med kostnadshensynet å anlegge sak i Norge for et krav som oppstod i utlandet, dette taler for at saken ikke har verneeting i Norge.

Likevel må sakskostnadene ses i sammenheng med sakens betydning. At forholdet mellom kostnadsnivå og sakens alvor er forholdsmessig er et sentralt hensyn som fremgår av

⁵⁵ Jf tvl § 1-3(1)

⁵⁶ Alvik (2005) s.283

⁵⁷ Aasland og Bårdsen (2009) s.748

formålsparagrafen.⁵⁸ Det at saken handler om grove menneskerettighetsbrudd vil således veie opp for økte kostnader og tilsi at saken har verneting i Norge.

Når en sak dreier seg om en tvist som har oppstått i utlandet blir det aktuelt å vurdere om det andre landets suverenitet setter grenser for sakførselen. Selv om ikke borgere fra et annet land er blant de saksøkte kan det nevnes at norske myndigheter ikke nødvendigvis har adgang til å foreta rettergangsskritt i utlandet i forbindelse med en sak som føres i Norge.⁵⁹ Dette vil likevel sannsynligvis ikke være noe avgjørende hinder for verneting i Norge. Det er i hovedsak partenes ansvar å belyse saken noe de trolig vil få til uten myndighetenes godkjenning. Når en sak først er reist i Norge fra en borger av et annet land er det også nærliggende at vedkomne allerede har tilgang på de nødvendige bevis saken krever. Den praktiske utfordringen det kan være at vitner befinner seg i utlandet kan avhjelpest ved at det er muligheter for fjernavhør⁶⁰ av personer som oppholder seg i utlandet.

En viktig del av etterforskningen kan også være å kartlegge forholdet mellom det norske selskapet og utenlandske samarbeidspartnere. I denne forbindelse kan det være aktuelt å få innsyn i det norske selskapets arkiver noe som kan være lettere å få til dersom saken går for en norsk domstol.

Etter en gjennomgangen av de praktiske hensynene er det nødvendig å ta stilling til hvorvidt det i realiteten er et alternativt utenlandsk verneting. Er det usikkert om det andre landet har evne og vilje til å gi ofre av menneskerettighetsbrudd en rettssikker behandling for en uavhengig og upartisk domstol tilsier dette at saken bør føres i Norge.

Som tidligere gjennomgått er adgang til domstolsbehandling og rettferdig rettergang grunnleggende menneskerettigheter som statene har forpliktet seg til å etterleve. Effektivitetshensynet tilsier da at Norge, for å innfri sine forpliktelser, har jurisdiksjon over saker som har tilknytning til Norge, uavhengig av styrke, dersom saksøker ikke har et alternativt forum å reise saken i eller dette forumet ikke vil gi en tillitsfull og forsvarlig behandling av saken.

I Rt.1997.1016 ble folkeretten gjennom presumsjonsprinsippet tillagt avgjørende vekt i møte med norske interne rettsregler. Det ble her vist til at EMK art 6 gir uttrykk for ”et grunnleggende rettssikkerhetsprinsipp”. Dette har altså overføringsverdi til foreliggende problemstilling som også omhandler rettigheter som vernes av EMK art 6. Det er flere eksempler på at norsk rett har måttet vike i møte med en folkerettsregel som førte til et annet

⁵⁸ Jf tvl § 1-1 (2) 4 strekpunkt

⁵⁹ Skoghøy (2010) s.69

⁶⁰ Jf. tvl § 20-10

resultat.⁶¹ I vårt tilfelle er det imidlertid ikke snakk om tilsidesettelse av norske regler, men kun en tolkning av tvl § 4-3 som er i tråd med rettssikkerhetsprinsippene i menneskerettighetskonvensjonene. Dette taler klart for at det foreligger verneeting i Norge for saker mot norske selskaper når norsk verneeting er avgjørende å sikre saksøkers rettssikkerhet.

Det kan kanskje være et argument at det ikke er Norges oppgave å gjøre opp for svakheter i andre rettssystemer, men når dette skaper et mulighetsrom som norske bedrifter, bevist eller ubevist, drar nytte av blir det etter min mening en sak som også angår Norge, og som Norge bærer et ansvar for. Dersom norske domstoler åpner for å føre saker om menneskerettighetsbrudd begått av norske aktører utenfor Norges grenser kan dette få en preventiv effekt og føre til større grad av varsomhet og undersøkelser i forkant av utenlandsvirksomhet.

I den norske sivilprosessen er det et viktig hensyn at sivilprosessen skal sikre betryggende og materielt riktige avgjørelser. Dette er også i tråd med folkerettens krav til en rettferdig rettergang. Det vil være mest rettferdig om denne rettigheten ikke bare kommer norske borgere til gode, men også de som berøres av norsk aktivitet i utlandet. Dersom partens adgang til en rettferdig rettergang i praksis forsvinner hvis ikke saken tillates reist i Norge vil dette stride mot sivilprosessens formål om en tillitsfull behandling av rettstvister.

At norske aktører anklages for brudd på menneskerettigheter som de er bundet av gjennom norsk lovgivning, herunder Grunnloven, og Norges folkerettslige forpliktelse til å sikre menneskerettene i horisontale relasjoner tilsier også at det må være en prosessuell adgang til å holde norske selskaper ansvarlige i Norge.

Etter dette kan det konkluderes at norske domstoler kan ha jurisdiksjon over krav som har oppstått i utlandet mot utenlandske borgere når norske aktører er involvert. I tilfeller hvor det ikke finnes noe forsvarlig alternativt forum hvor saksøkere kan kreve erstatning for menneskerettsbrudd begått av norske selskaper i utlandet, finner jeg det klart at saken har tilstrekkelig tilknytning til Norge og at norske domstoler har jurisdiksjon etter tvistelovens § 4-3.

⁶¹ For eks Klinge-saken (Rt.1946.198)

3.3 **Twisteloven § 4-3 som selvstendig rettsgrunnlag**

Det er også verdt å spørre om tilstrekkelig tilknytning etter tvl § 4-3 kan fungere som et selvstendig grunnlag som kan gi norske domstoler jurisdiksjon. Dette spørsmålet oppstår når parten som saksøkes ikke har alminnelig verneting i Norge etter tvl §§ 4-4. En slik situasjon kan for eksempel være at det delaktige selskapet er registrert i utlandet, men er et heleid datterselskap av et norsk selskap.

Når man ser første ledd av bestemmelsen om internasjonalt verneting i sammenheng med bestemmelsens andre ledd kan det se ut som bestemmelsen gir en selvstendig hjemmel og at det dermed ikke er et tilleggskrav at det må foreligge et alminnelig verneting etter tvl. § 4-4. Det fremgår av andre ledd at:

”Dersom verneting ikke kan påvises etter § 4-4 og § 4-5, men saken likevel er undergitt norsk domsmyndighet, kan søksmål anlegges ved Oslo byrett.”

Ordlyden ”likevel er undergitt domsmyndighet” indikerer at verneting etter § 4-4 ikke er nødvendig og at saken kan være undergitt norsk domsmyndighet på grunnlag av at den har ”tilstrekkelig tilknytning til Norge.”⁶² Den kontekstuelle sammenhengen taler altså for at § 4-3(1) gir selvstendig hjemmel for domsmyndighet.

Det finnes likevel de som mener at ordlyden ”bare” i første ledd innebærer at tilknytningskravet er et tilleggsmoment som begrenser rekkevidden av tvl. § 4-4 og § 4-5 i internasjonale tvister og at ordet ellers hadde vært overflødig.⁶³

Til støtte for dette kan det nevnes at det av forarbeidene fremgår at § 4-3 er ment som en kodifisering av tidligere praksis hvor vernetingsspørsmålet i internasjonale tvister har dreid seg om en begrensning av § 4-4 og § 4-5. I tillegg heter det at § 4-3 (2) er ment å erstatte §§ 19, 20 og 32 av den gamle tvistemålsloven.⁶⁴ De bestemmelsene gjaldt norske tvister hvor vernetingsvalg internt i Norge var uklart. Ordlyden ”likevel” kan tas til inntekt for dette og det kan hevdes at ordet hadde vært overflødig dersom denne bestemmelsen var ment å gjelde internasjonale forhold hvor det ikke var verneting etter § 4-4 eller § 4-5. Dette kan tale imot at § 4-3 er ment som en selvstendig hjemmel.

⁶² Jf tvl § 4-3 (1)

⁶³ Se Haukaas (2012)

⁶⁴ Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) s.375

Når det er sagt er ikke dette nødvendigvis noe hinder for at § 4-3(1) anvendes som selvstendig hjemmel. Det kan også tenkes at lovgiver ikke har tatt stilling til det spørsmålet eksplisitt. Det at bestemmelsen kun er ment å ramme norske tvister samsvarer ikke med plasseringen under internasjonalt verneting og slik det står i loven vil det være mest forutberegnelig om den også gjaldt internasjonale tvister.

Dessuten har spørsmålet vært oppe i rettspraksis. Centerbet-dommen⁶⁵ gjaldt et erstatningskrav fremsatt av en norsk borger som hadde hatt store tap etter omfattende spill hos et australsk selskap som drev spill på Internett. Høyesterett la vekt på at spillselskapet tilbød spill rettet mot det norske markedet, med nettsider på norsk, spill på norske idrettsbegivenheter og betaling i norsk valuta. Det ble bestemt at norske domstoler hadde jurisdiksjon over kravet på grunnlag av § 4-3 på tross av at det ikke forelå verneting etter de andre bestemmelsene. I denne forbindelse utales det at:

”I helhetsvurderingen vil det kunne ha betydning om det er verneting etter andre nasjonale regler- blant annet tvisteloven § 4-4 og § 4-5. At tvisten eventuelt skal avgjøres etter norske materielle regler, vil også kunne ha vekt. Men ingen av disse forholdene er avgjørende. Uansett utfallet av vurderingen av verneting etter § 4-4 til § 4-5 og lovvalgsspørsmålet, har saksforholdet etter min mening en tilstrekkelig tilknytning til Norge.”⁶⁶

Det samme spørsmålet ble senere tatt opp i Borgarting Lagmannsrett.⁶⁷ Der ble det samme standpunktet fastholdt, at bestemmelsen kunne gjelde som selvstendig grunnlag. Saken ble anket men nektet fremmet av Høyesterett. Dette kan indikere at Høyesterett ikke synes å ha noe grunnleggende i mot Lagmannsrettens forståelse av bestemmelsen. Rettspraksis indikerer med dette at § 4-3 er selvstendig vernetingshjemmel.

Det kan hevdes at å anvende § 4-3 som selvstendig rettsgrunnlag kan skape usikkerhet i kontraktsforhold hvor forutberegnelighet er viktig. I disse forholdene vil imidlertid forutberegnelighet være et viktig moment i tilknytningsvurderingen som kan tale for at det skal mye til for at Norge skal ha domsmyndighet. Dessuten vil det være naturlig ved kontraktsinngåelse av internasjonal karakter at partene avtaler verneting på forhånd. Dette argumentet får følgelig ikke vesentlig vekt i vurderingen.

Videre vil de samme argumentene for norsk verneting som ble tatt opp i drøftelsen over også gjelde her. Dersom tvisten omhandler et alvorlig menneskerettighetsbrudd som har

⁶⁵ Rt.2010.1197

⁶⁶ Ibid. avs 42

⁶⁷ LB.2011.154205

tilstrekkelig tilknytning til Norge, men ikke verneting etter § 4-4, vil effektiviseringshensynet igjen tale for at tvl. § 4-3 tolkes som selvstendig hjemmel slik at tvisten behandles i Norge dersom alternativet er at saksøktes rettigheter ellers ikke blir ivaretatt. Det er naturlig at det må settes en grense for norsk domsmyndighet, men så fremt domstolene ser at saken har en tilstrekkelig tilknytning til Norge bør ikke Mangel på verneting etter § 4-4 eller § 4-5 sperre for domsmyndighet.

3.4 Lovvalg

I saker som omhandler forhold med tilknytning til flere land må det tas stilling til hvilket lands rett saken skal avgjøres etter. Dette spørsmålet er adskilt fra spørsmålet om verneting. Dersom retten ser seg kompetent til å behandle saken tas det deretter stilling til rettsanvendelsen og lovvalg.

Dette betyr imidlertid ikke at lovvalg er helt uten betydning når jurisdiksjon vurderes. Tvistemålsutvalget har gitt uttrykk for at lovvalg kan ha en viss betydning for om det foreligger tilstrekkelig tilknytning til Norge. Det hevdes at det "(g)jennomgående vil (...) by på ulemper om norske domstoler må ta saker under behandling som ikke skal avgjøres etter norske materielle rettsregler".⁶⁸ Det er ikke alene avvisningsgrunnlag, men kan altså ha betydning. På bakgrunn av dette, samt den naturlige nærheten mellom de to forholdene, blir vurdering av lovvalg relevant for oppgavens problemstilling.

Det har tradisjonelt vært to prinsipielle hovedalternativ for å fastsette hvilken rett som skal anvendes på internasjonale konflikter om erstatning utenfor kontrakt. Enten at retten på deliktstedet anvendes, *lex loci delicti*, eller at utgangspunktet tas i retten som gjelder der kravet blir fremmet, *lex fori*.⁶⁹ Som vi vil se er det ikke nødvendig å holde seg til et av disse hovedsynene.

3.4.1 Lex loci delicti

Den alminnelige hovedregelen for erstatning utenfor kontrakt er at saken avgjøres etter retten der kravet oppstod. Denne regelen blir kalt *lex loci delicti*.⁷⁰ Dette har tradisjonelt vært den alminnelige hovedregel i Skandinavia.⁷¹ I de tilfellene hvor handlingsstedet og skadested er

⁶⁸ NOU 2001:32 B. s.693

⁶⁹ Alvik (2005) s.294

⁷⁰ Rt.2009.1537 avs 33

⁷¹ Alvik s.295

forskjellig har det i Norge vært handlingsstedet som har vært lagt til grunn.⁷² Dette kan begrunnes i innrettelseshensynet. En tanke om at man forholder seg til retten på det stedet man utfører en handling og ikke med tanke på et eventuelt skadested. Dersom dette legges til grunn vil den utenlandske retten legges til grunn selv om saken føres i Norge.

Dersom man kommer frem til at både handlingen og skaden knytter seg til et og samme sted er dette et ytterligere moment for å anvende skadestedets rett.

Grunntanken bak *lex loci delicti* er innrettelses- eller Forutberegnelighets hensynet.⁷³ Det er forutberegnelig å ta stilling til den retten som regjerer på handlingsstedet. Når det er sagt kan ikke forutberegneligheten anses som verneverdig i en sak hvor det foreligger brudd på menneskerettighetene. Det at en part innretter seg etter ett slepphendt rettssystem og dermed ikke er så aktsom som kan forventes burde ikke aksepteres.

3.4.2 Den individualiserende metode

Det som blir kalt den individualiserende metode har fått stor gjennomslagskraft i Norge.⁷⁴ Denne metoden går ut på å foreta en mer konkret skjønnsmessig vurdering i hvert enkelt tilfelle.

Etter at den først ble brukt i Rt.1923.II.59, blir den populært kalt Irma-mignon formelen, etter dommens to parter. Dommen omhandlet to norske skip som kolliderte i engelsk sjøterritorium. Spørsmålet var hvilket lands rett som skulle anvendes for å løse tvisten. Førstvoterende, som representerer flertallet, uttaler her at det mest fornuftige må være at tvisten avgjøres etter det lands rett som den har sterkest tilknytning til.

Det at begge partene i denne saken var norske var en ren tilfeldighet. For skadevolder, Irma, var det dermed ikke forutberegnelig at forholdet skulle behandles etter norske regler til tross for at det inntraff i britisk farvann. Hensynet til sakens faktiske tilknytning gikk her foran innrettelseshensynet.

Med dette tok saken avstand fra utgangspunktet *lex loci delicti* til fordel for en konkret rimelighetsvurdering i den enkelte sak. Derav navnet den individualiserende metode. I ettertid har dette prinsippet vært veiledende og utgangspunktet i en rekke saker om lovvalg.

⁷² Ibid. s.296

⁷³ Ibid. s.294

⁷⁴ Blant annet i Rt.1906.165, Rt.1958.38 og fra senere tid, Rt.2009.1537 og Rt.2011.531.

Når det er sagt er det ikke nødvendigvis noen motstrid mellom disse fremgangsmåtene. Tvert i mot vil rettsanvenderen i erstatningssaker gjerne ta utgangspunkt i handlings- og/eller skadestedet ved tilknytningsvurderingen.⁷⁵ Når saken skal avgjøres etter det lands rett som den har sterkest tilknytning til er det sannsynlig at det blir skadestedet, da det er der kravet oppstod.

3.4.3 Rettspraksis

3.4.3.1 *Bokhandlerdommen*

Bokhandlerdommen⁷⁶, saken mot Åsne Seierstad som skrev bok om bokhandleren i Kabul, reiser en del spørsmål som er relevante for vår sak. Det som er felles med vår sak er at denne dommen handler om en norsk aktør som har begått en handling som har fått skadevirkninger for utenlandske borgere i utlandet. Saksøkeren var kona til bokhandleren, som reagerte på konsekvensene boka hadde fått i Kabul i form av personvernkrænkelser. Spørsmålet var om norsk eller afghansk rett skulle legges til grunn.

I denne saken var imidlertid ikke handlingsstedet og skadestedet det samme. Boka var skrevet og utgitt i Norge mens skadefølgen oppstod i Afghanistan. I tillegg bodde saksøker også i Norge. Dermed vil denne saken trolig ha større tilknytning til Norge enn de tilfellene som omfattes av denne oppgaven.

I anledning forholdet mellom handlingsstedet og skadested viser retten til Roma II forordningen art. 4 som gjelder for EU-landene.⁷⁷ Der heter det at retten i det landet hvor det umiddelbare virkestedet befinner seg skal legges til grunn. Forordningen gjelder ikke bare internt i EU, men også når EU land er i konflikt med stater som ikke er tilknyttet EU.⁷⁸ Norge er ikke bundet av dette, men hensynet til rettsenhet taler for at vi vektlegger EU-landenes løsning. Når det gjelder oppgavens scenario trekker hensynene så langt klart for at skadestedets rett bør legges til grunn.

Etter gjennomgangen av sakens stedlige tilknytningen går førstvoterende over til en vurdering av sakens karakter. Det vises til at personvernkrænkelser er av følelsesmessig karakter og ikke fysisk og at ytringsfriheten har forskjellig gjennomslagskraft i forskjellige land.⁷⁹

⁷⁵ Rt.20091537 avs.32 og 33

⁷⁶ Rt.2009.1537

⁷⁷ EF nr. 864/2007 av 11. Juli 2007 om lovvalg for forpliktelser utenfor kontrakt.

⁷⁸ Ibid art 3

⁷⁹ Rt.2009.1537 avs. 36

”Gjennomslagskraften for ytringsfriheten varierer også betydelig fra land til land. Den omstendighet at stater har sluttet seg til internasjonale konvensjoner som regulerer slike spørsmål, har ikke klart å forhindre dette. Samtidig blir både regler om personvern og regler om ytringsfrihet i mange land oppfattet som grunnleggende samfunnsmessige verdier.”⁸⁰

Saken befinner seg altså i skjæringspunktet mellom ytringsfrihet og personvern, og mellom to rettskulturer som vokter disse hensynene forskjellig.

Selv om oppgavens problemstilling ikke omhandler personvernkrenkelser, men tvert i mot grove overgrep, vil jeg likevel påstå at uttalelsen har en viss overføringsverdi. For selv om det store flertallet av verdens stater har sluttet seg til menneskerettighetskonvensjoner har ikke det ført til at de blir respektert. Det er ikke bare ytringsfrihetens gjennomslagskraft som varierer med nasjonal kontekst og kultur.

På bakgrunn av dette går førstvoterende over til å behandle mulighetene for å begrense anvendelsesområdet for lovvalgsreglene. I denne forbindelse introduserer hun begrepet ”internasjonalt direkte anvendelige rettsregler” som gjelder visse prinsipielle regler.⁸¹ Til støtte for dette vises det til Rt.1953.1132 hvor følgende ble uttalt:

”Hvis man da her kommer til at det grunnsyn som vedkommende norske rettsregler gir uttrykk for, ikke vil bli tilstrekkelig tilgodesett med mindre forholdet bedømmes etter norsk rett, må valget falle ut til fordel for denne, uansett den tilknytningen forholdet ellers måtte ha til en fremmed stat.”

Respekten for menneskerettigheter samt reparasjon og en form for rettferdighet når disse blir grovt krenket er også vesentlige grunnsyn som er godt etablert i den norske rettsfølelsen. Dersom et land ikke har et erstatningsvern for menneskerettighetsbrudd vil dette trekke i retning av å anvende norske rettsregler til tross for sakens øvrige tilknytning.

Det var likevel ikke dette som var det avgjørende i bokhandlerdommen. Høyesterett valgte å ikke ta konkret stilling til spørsmålet om lovvalgsregel og mulige begrensninger. Førstvoterende begrunnet dette med at retten ikke hadde tilgang til dekkende informasjon om afghansk rett til å ta en forsvarlig beslutning.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid. avs. 37

Etter tvl § 11-3 skal retten sørge for et ”betryggende avgjørelsesgrunnlag for rettsanvendelsen”. Om det ikke kan skaffes tilfredsstillende opplysninger om den fremmede retten, må domstolen anvende norsk rett.⁸² På bakgrunn av dette kom Høyesterett til at norsk rett skulle anvendes.

Dommer Skoghøy, som resten, tilslutter seg førstvoterende. Han går også lenger ved å presisere at han uansett mener at ytringsfriheten er såpass fundamental at norsk rett på dette området er internasjonalt direkte anvendelig og gjelder uansett hvor ytringen er fremsatt. I begrunnelsen påpeker Skoghøy:

”Våre regler på dette området er basert på menneskerettsstandarder med bred internasjonal anerkjennelse, og jeg kan derfor ikke se at noen blir urimelig skadelidende ved en slik løsning.”⁸³

Erstatningsvernet er også basert på menneskerettighetsstandarder med bred internasjonal enighet. Dette poenget gjør seg altså også gjeldende i foreliggende scenario, særlig når det er snakk om norske aktører, og taler for at norsk rett kan anvendes.

3.4.3.2 Rt.2011.531 (*Bosnia- saken*)

Denne saken omhandler lovvalget ved et erstatningskrav for ulovlig frihetsberøvelse begått av en utlending i utlandet. Erstatningssaken springer ut fra en straffesak om samme forhold som verserte for norske domstoler i samme tidsperiode med hjemmel i strl § 12 1.ledd (a).

Sakens parter var ofre for og en gjerningsmann bak ulovlige frihetsberøvelser i forbindelse med Bosnia- Hercegovina konflikten. Under interneringen ble de pågrepne utsatt for ytterligere ugjerninger i form av blant annet vold og seksuelle overgrep. Etter hendelsene hadde gjerningsmannen flyktet til Norge og blitt norsk statsborger.

Førstvoterende åpner med å legge til grunn at utgangspunktet er å finne frem til det landet saken har størst tilknytning til, etter Irma Mignon formelen. Deretter påpekes det at hovedregelen er *lex loci delicti*.

Kravene springer altså ut fra straffbare forhold. Dette er også tilfellet i foreliggende sak. Selv om det ikke er snakk om å ilegge straff endrer ikke det forholdets alvorlighet og karakter.

⁸² Skoghøy (2010) s.719

⁸³ Rt.2009.1537 avs 59

Derfor har argumentene rundt forholdets alvor betydning for drøftelsen av oppgavens problemstilling.

Oppgaven omhandler forhold som kunne blitt belagt med straff dersom de enten var begått i Norge og dermed innenfor lovgivningens territorielle ramme, eller av enkeltpersoner som kan straffes etter bestemmelsen om universell jurisdiksjon. Dermed vil argumenter rundt forholdets art kunne ha overføringsverdi til forbrytelser begått av norske selskaper i utlandet.

Frihetsberøvelsen utgjorde en skade av ikke-økonomisk art som gir grunnlag for oppreisningserstatning. Innledningsvis i domsgrunnlaget vises det til at oppreisning har en pønalt karakter, men også er ment som en kompensasjon for offeret, samt et samfunnsmessig signal om uønsket adferd.⁸⁴ Videre bemerkes det at det dessuten er ”et politisk mål å styrke fornærmedes stilling gjennom erstatningsordninger.”⁸⁵ Det er på bakgrunn av dette at voldsoffererstatningsloven⁸⁶ ble vedtatt. Førsvoterende viser i tillegg til Europarådets arbeid⁸⁷ for voldsofre som pålegger statene å etablere erstatningsordninger for voldsofre. Alle disse tiltakene illustrerer at erstatning og oppreisning til ofre for vold og overgrep er et anerkjent politisk mål som skal prioriteres. Både i Norge og internasjonalt.

Dette er et mål som gjør seg gjeldende uavhengig av om erstatningskravet oppstår i sammenheng med straffesak eller ikke. Hensikten må være å bøte på den skaden som er påført skadelidt samt å ta avstand fra og uttrykke misnøye mot den skadevoldende handlingen. Sistnevnte kan også ha en preventiv effekt.

I tilfeller hvor det er aktuelt med erstatning eller oppreisning på bakgrunn av grove forbrytelser eller menneskerettighetsbrudd vil hensynet til offeret klart overveie hensynene til skadevolders forutberegnelighet og innrettelse.

Vedrørende innrettelseshensynet påpeker førstvoterende at ”skulle risikoen for ansvar mot formodning være overveiet av gjerningspersonen forut for denne typen (straffbare) handlinger har overveielser ikke krav på beskyttelse ved avgjørelsen av lovvalgsspørsmålet.”⁸⁸ Uttalelsen gjelder grove forbrytelser begått av en person. Likevel kan det argumenteres for at overveielse heller ikke er verneverdig i et tilfelle hvor et selskap har innrettet seg etter et manglende rettsvern for potensielle skadelidende.

⁸⁴ Rt.2010.1537 avs 19

⁸⁵ Rt 2011.531 avs. 37

⁸⁶ Voldsoffererstatningsloven av 20. april 2001 nr.13

⁸⁷ European Convention on the Compensation of victims of violent crimes av 24. November 1983.

⁸⁸ Rt.2011.531 avs. 44

Ettersom handlingen og skaden fant sted i Bosnia og begge partene var borgere av landet er det som utgangspunkt både etter Irma Mignons tilknytningsvurdering og Lex loci delicti klart at bosnisk rett bør benyttes.

Det hadde imidlertid gått mange år siden hendelsen og i denne perioden hadde skadevolder samt kravet fått økt tilknytning til Norge. Erstatningskravet hadde helt klar sammenheng med straffesaken som ble behandlet i Norge.⁸⁹ Det var da naturlig at også erstatningskravet som springer ut av straffesaken behandles her. En helhetsvurdering i tråd med Irma Mignon formelen førte dermed til at retten endte på at norsk rett skulle anvendes.

I denne sammenhengen henviser førstvoterende til at et rettsvalg basert på tilknytning ”bygger på en konkret analyse og elastisk vurdering av det enkelte tilfellet. Formålet er å finne frem til den stat rettsforholdet har sin sterkeste og nærmeste tilknytning til.”⁹⁰ Saken viser at det faktum at skaden er påført utlendinger i utlandet ikke er avgjørende for tilknytningsvurderingen når det gjelder lovvalg. Saken kan altså fortsatt ha nærmest tilknytning til Norge.

I vår sak er skadevolder, som for øvrig er den sterkeste part, norsk. Dessuten har handlingen vært del av selskapets virksomhet. Dette vil også få følger for selskapet i Norge og dets økonomiske situasjon. Det er likevel en vesentlig forskjell på de to situasjonene. Bosnia saken var allerede oppe i det norske rettssystemet og skadevolder hadde blitt holdt strafferettslig ansvarlig. Dette hadde i følge førstvoterende ført til en svekkelse av sakens tilknytning til Bosnia. Rent praktisk er det da mer nærliggende å behandle også erstatningssaken etter norsk rett. Dette er følgelig en del av den elastiske vurderingen førstvoterende viser til. Slike faktiske holdepunkter i Norge foreligger ikke i oppgavens scenario.

3.4.4 ”Ordre public”- forbehold

Dersom lovvalget etter tilknytningsvurderingen peker på fremmed rett kan det være aktuelt å vurdere hvorvidt det er grunner for at norsk rett likevel bør anvendes.⁹¹

I tilfeller hvor ”anvendelsen av fremmed rett vil føre til et resultat som strider sterkt med vår rettsfølelse” må den fremmede retten vike. Dette kalles et ”ordre public” forbehold⁹² eller rettsordeninnsigelsen.⁹³ Vurderingen av om fremmed rett må vike tas etter lovvalget er

⁸⁹ Jf strl § 12 (1) nr. 4

⁹⁰ Rt.2011.531 avs 50

⁹¹ Gaarder og Bruzelius (2009) s.791

⁹² Rt.2009.1537 avs 37

⁹³ Gaarder og Bruzelius (2009) s.791

avgjort.⁹⁴ Hvis det da fremstår urimelig å anvende den fremmede retten på grunn av det resultatet det vil føre til kan retten altså likevel beslutte å anvende norsk rett på bakgrunn av ”ordre Public”.

Dette kan for eksempel ramme tilfeller hvor anvendelsen av fremmed rett vil føre til at saksøker ikke får innfridd sine grunnleggende menneskerettigheter. I Bosnia saken ville anvendelsen av bosnisk rett ført til at ofrene ikke hadde hatt krav på erstatning for ugjerningene de ble utsatt for. Etter bosnisk rett var nemlig erstatningskravet foreldet. Ettersom saksøkte hadde flyktet fra landet og det faktisk ikke var mulig å fremme erstatningskrav på et tidligere tidspunkt var saksøkerne reelle rett på erstatning ikke-eksisterende. Ved ikke å tillate slike urimelige utfall kan det sies at ”ordre public” forbeholdet er en mekanisme som sørger for effektivisering av folkeretten ved avgjørelser om lovvalg.

Forbeholdet nevnes både i bokhandlerdommen og i Bosnia-dommen. Det foretas imidlertid ikke noen nærmere vurdering i disse sakene da retten kom frem til at lovvalget etter lovvalsreglene falt på norsk rett. Når det likevel nevnes i begge sakene kan det indikere at det hadde vært aktuelt å ta et ”ordre public” forbehold dersom lovvalsreglene hadde pekt på utenlandsk rett. I Bosnia-dommen uttales det eksplisitt at resultatet etter bosnisk rett ville virke støtende da det ville ført til at ofrene ikke ble tilkjent erstatning på grunn av foreldelse.⁹⁵

Den øvrige gjennomgangen av erstatningsvernet har illustrert dets fundamentale stilling og argumentet som ble presentert i Bosnia-dommen kan også gjøre seg gjeldende i tilfeller der selskaper er delaktige i menneskerettighetsbrudd ute. Det er overveiende grunner til å anvende norsk rett dersom anvendelse av den fremmede retten vil føre til et resultat som ikke er forenelig med de grunnleggende hensynene til skadelidtes rettsikkerhet og rett til erstatning.

⁹⁴ Rt.2011.531 avs 52

⁹⁵ Rt.2011.531 avs 55

4 "Foreign Direct Liability"

Sivil rettsforfølgelse av selskaper for skade gjort på tvers av landegrenser har, i motsetning til i Norge, blitt en slags juridisk trend i en del andre vestlige samfunn. Internasjonalt har mange av sakene gått under tittelen "foreign direct liability", altså saker som berører "direkte ansvar for virksomhet utenlands". Begrepet kan grovt sett defineres som internasjonale erstatningssaker hvor gjerningene og de ansvarlige har tilknytning til mer enn ett land. Denne internasjonale ansvarliggjøringen er utviklet i forskjellige land gjennom anvendelsen av nasjonal erstatningsrett på krav som har oppstått i utlandet utenfor kontrakt.⁹⁶

Erstatningssaker som tar for seg ansvar for selskapers internasjonale virksomhet har blant annet blitt reist i Storbritannia, Nederland, og USA.⁹⁷ Da mye av utviklingen innenfor "foreign direct liability" feltet har funnet sted i USA vil den følgende drøftelsen ta for seg amerikanske rettsaker som omhandler erstatningskrav mot selskaper på bakgrunn av deres internasjonale virksomhet.

4.1 Det amerikanske rettsbildet

Det amerikanske rettssystemet er basert på en rettstradisjon hvor sedvanerett og domsavgjørelser legger grunnlaget for rettsreglene. Dette kalles "common law". Rettssystemer som anvender "common law" har også skrevne lover, men disse er gjerne generelt utformet og gir mye rom for skjønnsom tolkning. Dette gjelder både for sivilretts og strafferetts området. Dette innebærer at rettspraksis er primærkilden når vi skal finne frem til innholdet i amerikansk rett.

4.1.1 "Forum non convenience"

Den tidligere nevnte doktrinen om "forum non convenience" (heretter FNC) har sitt opphav i rettspraksis og er en del av amerikansk prosess-rett. Doktrinen angår rettens stedlige jurisdiksjon og gir adgang til å avvise saker som har sterkere tilknytning til et annet land. Den ble utviklet gjennom rettspraksis og ble først anvendt i USA i forbindelse med saker som omhandlet fremmede lands fartøy og deres mannskap.⁹⁸ I ettertid har prinsippet fått anvendelse utover maritime saker. Utvidelsen til alminnelige føderale saker startet med Gulf Oil Corp. V. Gilbert i 1947^{99 100} som omhandlet amerikanske borgere. At prinsippet også

⁹⁶ Emneking (2012) s.55

⁹⁷ Se for eksempel: Skinner, McCorquodale, Schutter og Lambe (2013) s.89-110

⁹⁸ Levenstad, s.5

⁹⁹ 330 U.S 501 (1947)

¹⁰⁰ Ta (2012) s.2

gjaldt i internasjonale saker reist av fremmede statsborgere ble avklart i Piper Aircraft Co. V. Reyno i 1981.^{101 102}

På denne bakgrunn kan det være nærliggende å tro at USA er et lite egnet sted for å reise saker om forhold som har funnet sted i utlandet. Dette er imidlertid ikke tilfellet. For det første skal en skjønnsmessig vurdering legges til grunn ved spørsmålet om en sak skal tillates. Deretter spiller Alien Tort Statute (også kalt Alien Tort Claims Act) en rolle.

Gjennom FNC doktrinen gis domstolene en adgang til å avvise en sak dersom det fins en mer egnet arena. Domstolene kan likevel velge å føre saken på tross av dette. Vurderingen av om saken bør reises tas på bakgrunn av hvorvidt det fins et alternativt forum, private faktorer og hensynet til offentlige interesser.^{103 104}

I tillegg til at FNC ikke setter et absolutt hinder for jurisdiksjon i internasjonale saker har Alien Tort Statute bidratt til en utvidelse av mulighetsrommet for å reise saker av internasjonal karakter når det gjelder alvorlige folkeretts- og menneskerettighetsbrudd.

FNC doktrinen har tradisjonelt blitt ansett som et strengt prosessuelt inngangsvilkår. Et problem som oppstår i den forbindelse er at sakens alvor kan være av betydning for om saken burde behandles. Dette er tilfellet med menneskerettighetsbrudd. Det kan argumenteres for at FNC doktrinen gjør seg mer gjeldende i kommersielle saker og burde vike for en ren vurdering etter ATS når det er snakk om erstatningssaker som stammer fra menneskerettighetsbrudd. Dette spørsmålet har også blitt berørt i rettspraksis.¹⁰⁵

4.1.2 Alien Torts Statutes

Alien Tort Statute (ATS)¹⁰⁶ er en amerikansk lovbestemmelse som har blitt anvendt i saker av internasjonal karakter som omhandler menneskerettighetsbrudd. Bestemmelsen er del av ”The Judiciary Act” fra 1789, en lov som omhandler de amerikanske domstolenes myndighet.

¹⁰¹ 454 U.S 235 (1981)

¹⁰² Ta (2012) s.3

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ For mer om denne vurderingen se: Ta (2012) s.3-5

¹⁰⁵ Se punkt 4.1.3.5

¹⁰⁶ Også kalt Ailien Tort Claims Act (ACTA)

Det er usikkert hva som var den opprinnelige hensikten med denne gamle bestemmelsen. Det er imidlertid antatt at den var ment å skulle ramme diplomatiske forhold og pirat virksomhet på havet.¹⁰⁷

I ettertid har bestemmelsen blitt hyppig brukt av fremmede statsborgere i forbindelse med saker som omhandler menneskerettighetsbrudd utenfor USAs landegrenser. Denne utviklingen startet på 1980-tallet med *Filartiga v. Pena-Irala*.

Bestemmelsen lyder som følger:

”The district courts shall have original jurisdiction of any civil action by an alien for a tort only, committed in violation of the law of nations or a treaty of the United States.”

Bestemmelsen gjelder for “federal courts”, dette viser til de føderale domstolene hvor USAs fellesregler behandles. Det står i motsetning til “state courts” hvor saker som angår sentraliserte regelverk som kun gjelder den enkelte delstat behandles.¹⁰⁸ Dette betyr at en sak om ansvar etter ATS kan reises i alle USAs delstater.

Etter sin ordlyd åpner denne bestemmelsen for at utenlandske borgere kan reise sivil erstatningssak i USA for brudd på, ”law of nations”, internasjonal lov. Dermed dekker ATS menneskerettighetene. Bestemmelsen er åpen jf, ”any civil action” og gir ingen indikasjon på andre vilkår for anvendelsen. Dermed gir den tilsynelatende adgang til enhver sak som ombrudd på folkeretten, uavhengig av hvor gjerningene fant sted, hvilke aktører som er delaktige, hvem som er rammet og hvor aktørene kommer fra.

Det er denne åpne utformingen som har gitt grobunn for utviklingen og gitt bestemmelsen status som verktøy for å kreve rettferdighet og erstatning for menneskerettighetsbrudd.

Det har likevel vist seg at denne retten ikke er like åpen som den fremstår. Rettspraksis har etter hvert satt grenser for bestemmelsens anvendelsesområde. Spørsmålet for den følgende drøftelsen blir hvilken rekkevidde bestemmelsen har i dag. Jeg vil også holde dette opp mot norske forhold.

I motsetning til FNC er ATS en bestemmelse som gir både prosessuell og materiell hjemmel. Den er prosessuell fordi den angir en jurisdiksjonsregel for utenlandske borgere, og den har en materiell del ettersom jurisdiksjonen er knyttet opp mot et innholdskrav. Utenlandske borgere har ikke fri domstolsadgang for alle erstatningssaker. Erstatningen må gjelde brudd

¹⁰⁷ *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum* opinion of the court s.1666

¹⁰⁸ United States Courts.

på enten "law of nations" eller en traktat USA er bundet av. Vi vil også se at det oppstilles krav til folkerettsbruddet. Siden ATS også gir den materielle hjemmelen for menneskerettsbruddene blir det i den amerikanske fremleggelsen ikke aktuelt å ta stilling til lovvalg.

4.1.3 Utviklingen av Alien Tort Statute gjennom rettspraksis

I det følgende vil jeg på bakgrunn av rettspraksis gjøre rede for hvem denne bestemmelsen gjelder, hvilke forhold den gjelder og forholdet mellom ATS og FNC.

For å kartlegge rettstilstanden på dette område vil det først foretas en gjennomgang av tidligere ATS dommer, deretter vil hoveddrøftelsen ligge under fremleggelsen av saken *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co.* da dette er den seneste og mest relevante rettsavgjørelsen som angår foretaksansvar for sivile krav mot skade i utlandet.

4.1.3.1 *Filartiga v. Pena-Irala*, 1980

At brudd på internasjonal rett faktisk var et grunnlag som ga utenlandske borgere jurisdiksjon ble slått fast i *Filartiga v. Pena-Irala*. Saken gjaldt anklage om tortur i Paraguay. Begge partene var fra Paraguay, men bodde i USA da saken ble reist. Saksøkte var imidlertid ingen privatperson men en tidligere generalinspektør av en politistyrke i Paraguay.

Det ble slått fast av ankeinstansen at bestemmelsen gir jurisdiksjon i saker hvor utlendinger reiser sak om tortur. Følgende ble uttalt:

"deliberate torture perpetrated under the color of official authority violates universally accepted norms of the international human rights."¹⁰⁹

Med denne dommen signaliserte retten at visse handlinger er så alvorlige at det åpner for at bestemmelsen gir en slags universaljurisdiksjon for erstatningssaker. Dette er altså tilfellet når en tidligere statsrepresentant fra et annet land har torturert en innbygger.

For å reise saken var det tilstrekkelige at partene befant seg i USA. Det var ingen videre krav for tilknytning til landet. Dette kan minne om den universale jurisdiksjonen som i norsk rett fremgår av strl § 12(4), men som i Norge kun gjelder i straffesaker. Forskjellen er at det i denne saken var nødvendig at vedkommende gjerningsperson har handlet som representant for staten.

¹⁰⁹ *Filartiga v. Pena-Irala* s.878

Dommen var av stor betydning og førte til en rekke nye saker mot menneskerettighetsbrudd.¹¹⁰ Etterfølgende saker søkte å videreutvikle og klargjøre mulighetsrommet som ATS ga for ansvarliggjøring av aktører bak menneskerettighetsbrudd. Et av flere spørsmål som nå gjorde seg gjeldende var om forholdet måtte ha en statlig tilknytning for at det skulle foreligge amerikansk jurisdiksjon på bakgrunn av "law of nations."

4.1.3.2 *Kadic v Karadzic, 1995*

Denne saken hadde sitt opphav konflikten i Bosnia-Hercegovina og sto mellom henholdsvis ofre og gjerningsmann for grove menneskerettighetsbrudd i form av blant annet tortur, voldtekt, tvungen prostitusjon.

Tatt i betraktning uttalelsen i Filartiga dommen kunne det virke som det kun var statlige aktører som kunne holdes ansvarlige etter ATS. Etter Kadic dommen ble dette standpunktet forkastet ettersom retten uttalte at "we hold that certain forms of conduct violate the law of nations whether undertaken by those acting under the auspices as a state or only as private individuals."¹¹¹

Dette gjaldt imidlertid heller ikke ubegrenset. Privatpersoner kan bli holdt til ansvar hvis de opptrer under "colour of law"¹¹². Dette innebærer at de samarbeider eller får hjelp av statlige aktører. Med dette må det altså fortsatt være et statlig element inne i bildet.

Hittil ser vi at det må et statlig element til for at den internasjonale retten får innpass. Dette kan ha sammenheng med at stater tradisjonelt er ansvarssubjektene i folkeretten. Følgelig kan den folkerettslige konteksten utløse et vilkår om statlig innblanding.

Det fremgår imidlertid et alternativ til fra denne dommen. Også handlinger som bryter med "jus cogens" omfattes av ATS. Dette er fundamentale juridiske normer av universell karakter. Med dette dekker de forhold som anses så alvorlige at de utløser en felles jurisdiksjon hvor alle stater kan holde aktører ansvarlige. I dommen nevnes slaveri, folkemord og krigsforbrytelser.¹¹³ Igjen er vi inne på forhold som dekkes av den norske straffelovs universal jurisdiksjon.

¹¹⁰ Ta (2012) s.7

¹¹¹ Kadic v. Karadzic s.239

¹¹² Ibid s.245

¹¹³ Ibid s.240

I sammenheng med de nevnte forbrytelsene henvises det til lovhjemmel som tillater universal jurisdiksjon som hjemler straffeforfølgelse av disse handlingene.^{114 115} Det kan her argumenteres for at retten anvender et slags fra det mer til det mindre prinsipp om at hvis det er lov å straffe så er det også lov å innføre mildere sanksjon, nemlig å ilegge erstatning. Et slikt prinsipp vil trolig ikke få gjennomslagskraft i Norge. Når det er sagt viser Bosnia saken at det er muligheter for å søke om erstatning etter norsk rett dersom erstatning utmåles i forbindelse med straff som ilegges på bakgrunn av universal jurisdiksjon. Det å kun ilegge erstatning hadde trolig vært vanskelig, jf kravet om norsk tilknytning i tvl § 4-3.

4.1.3.3 *Sosa v. Alvarez-Machain, 2004*

Sosa v. Alvarez-Machain var den første ATS saken som gikk til den høyeste rettsinstansen i USA, The Supreme Court.

Bakgrunnen for saken er at det amerikanske Drug Enforcement Agency (DEA) hadde betalt meksikanske privatpersoner for å tvangsfrakte en meksikansk statsborger til USA for straffeforfølgelse der. Alvarez-Machain, den bortførte meksikaneren som ble stilt for retten i USA ble frifunnet og reiste deretter erstatningssak mot Sosa, en av bortførerne. Saken sto altså mellom to meksikanske borgere om den ulovlige frihetsberøvelsen som fant sted i Mexico.

Retten bekreftet at ATS ga retten jurisdiksjon over saker reist av utlendinger omhandlende internasjonal lov som oppstod i utlandet. Siden en dom fra Høyesterett gir økt presedens var dette positivt for styrken til ATS som verktøy mot menneskerettighetsbrudd.

Dommen gikk imidlertid også et stykke på vei med å begrense rekkevidden av bestemmelsens anvendelsesområde. Retten uttalte at det at Alvarez hadde blitt utsatt for ulovlig frihetsberøvelse i en dag ikke nådde opp til terskelen som internasjonal lov setter for "prolonged arbitrary detention".¹¹⁶ Det hevdes videre at domstolene må utvise varsomhet ved anvendelsen av ATS og at ikke alle brudd på internasjonal rett omfattes.

Den materielle terskelen for anvendelse av ATS ble av retten satt til at forholdet måtte være "specific, universal, and obligatory".¹¹⁷ I denne forbindelse ble det ikke stilt noe krav til statlig innblanding. Det ble der uttalt at forholdet bør være sammenlignbart med de forhold som på 1800-tallet, da bestemmelsen ble nedfelt, var ansett som internasjonal lov. Med dette menes at forholdet må ha den samme status som internasjonal lov, som de forholdene som ble ansett

¹¹⁴ Restatement (Third) of Foreign Relations law of the United States § 404

¹¹⁵ *Kadic v. Karadzic* s. 240

¹¹⁶ *Sosa v. Alvarez-Machain* s. 736-737

¹¹⁷ *Ibid* s.748

som internasjonalt anerkjent lov på 1800-tallet.

4.1.3.4 *Doe v. Unocal, 1997*

Doe v. Unocal var døråpningsaken for å holde selskaper ansvarlig for menneskerettighetsbrudd utenfor USA med hjemmel i ATS.

Saken ble reist mot det amerikanske olje og gass selskapet Unocal av lokale beboere i en Burmesisk landsby. Anklagen var at Unocal hadde kjent til og tilrettelagt for grove overgrep mot befolkningen. Dette hadde de gjort ved å engasjere militæret i Burma for å organisere og drifte sikkerheten rundt byggingen av en oljerørledning. Militæret hadde gjennom sitt oppdrag for Unocal voldtatt og drept samt tvunget lokalbefolkningen til arbeid.

Saken pågikk i flere år og var innom flere instanser, samt både føderal domstol og delstatsdomstol. I den opprinnelige saken, reist i 1996 (Unocal I)¹¹⁸ var også Myanmar Oil and Gas Enterprise (MOGE) og State Law and Order Restoration Council saksøkt som medskyldige. Ettersom disse to var kontrollert av myndighetene i Myanmar ble saken mot dem henlagt på grunn av en bestemmelse som gir immunitet til andre stater for sivile krav som har oppstått utenfor USA.^{119 120} Bestemmelsen er et utslag av suverenitetsprinsippet. Suverenitetsprinsippet setter dermed enkelte sperrer mot å stille samarbeidspartnere i vertslandet til ansvar. At enkelte aktører var immune var imidlertid intet hinder for å holde det amerikanske selskapet til ansvar. I likhet med hva som gjelder i Norge kan aktører holdes solidarisk ansvarlig.

I denne første saken ble det avgjort at et amerikansk selskap kan holdes ansvarlig selv om selskapet var en av flere ansvarlige aktører. Det var også første gang det ble uttalt at selskaper kunne holdes ansvarlig etter ATS bestemmelsen.

De materielle spørsmålene om hvorvidt handlingene nådde opp til terskelen for ATS ble så gjenstand for ny rettsak. Retten fant at Unocal hadde kjennskap til ugjerningene som var utført, men at dette ikke var tilstrekkelig. I denne saken fikk Unocal medhold fordi retten mente at kunnskap og passivitet ikke var tilstrekkelig for å holde Unocal ansvarlig for tvangsarbeidet befolkningen ble offer for. Selskapet måtte ha forsett. Dette var en hevelse av terskelen ut fra hva som hadde vært uttalt i tidligere dommer.

¹¹⁸ Unocal I, 963 F. Supp

¹¹⁹ Rosencranz og Louk, (2005) s.137

¹²⁰ Federal Sovereign Immunities Act

Deretter anket saksøkerne saken videre til ankedomstolen, Court of Appeals. Unocal søkte om at saken skulle avvises på bakgrunn av manglende jurisdiksjon. Deres krav ble ikke innfridd.

I 2002 ble det bestemt at saken skulle føres for ankedomstolen. Rettens tre dommere hadde tatt stilling til den tidligere dommen og uttalt at det ikke var nødvendig å påvise forsett hos Unocal. I denne omgangen måtte saksøkerne dermed bare bevise at Unocal hadde tilrettelagt for militæret med viten om hva som foregikk. Det ble så bestemt at anken skulle gjenopptas i plenum da den reiste prinsipielle spørsmål.¹²¹

Det ble satt en dato i 2005 for når saken skulle opp på ny, men rett før dagen kom inngikk partene et forlik hvor Unocal betalte ut kompensasjon til ofrene og lokalsamfunnet. Innholdet av forliket er konfidensielt.¹²²

Etter flere forsøk på å stoppe sakens fremgang oppover i det amerikanske rettsapparatet ble Unocal det første selskapet som utbetalte erstatning til ofrene for menneskerettighetsbrudd selskapet hadde vært delaktige i. Selv om saken ikke ble endelig avgjort i retten og det dermed ikke ble satt presedens viser saken at ATS gir rom for ansvarliggjøring av selskaper. Dette åpnet for etterfølgende saker.

4.1.3.5 *Wiwa v. Royal Dutch Petroleum (Shell), 2009*

Wiwa v. Shell er en av flere saker reist mot Shell for menneskerettighetsbrudd forbundet med deres oljevirksomhet i Nigeria.

Saken ble reist mot det nederlandske selskapet "Royal Dutch" og det britiske "Shell Transport". På bakgrunn av at disse selskapene ikke var amerikanske ble FNC doktrinen et aktuelt tema. Spørsmålet om et mer egnet forum hadde så langt ikke kommet på spissen. Dette kan ha sammenheng med at de andre sakene hadde en vesentlig tilknytning til USA.

Saken ble først avvist på grunnlag av FNC doktrinen, men ankedomstolen tok anken til følge og avviste at FNC kom til anvendelse. Retten anerkjente at England ville vært et egnet sted å reise saken, men erklærte at dette ikke var avgjørende. For det første var det ikke lagt nok vekt på at to av saksøkerne bodde i USA¹²³. Enda viktigere var det at det ble uttalt at den lavere instansen ikke hadde tatt hensyn til den statlige interessen USA hadde av å utarbeide et

¹²¹ Earthrights, Doe v. Unocal case history

¹²² Ibid.

¹²³ Wiwa v. Royal Dutch Petroleum s. 94

forum for å reise saker om internasjonale menneskerettighetsbrudd.¹²⁴

Retten mente altså at rettferdighet for menneskerettighetsbrudd i seg selv var en statlig interesse som hadde betydning uavhengig av sakens sterkeste tilknytning. Dermed fikk forum non convenience doktrinen mindre tyngde i saker som gjelder internasjonale menneskerettigheter.

Saken ble ikke endelig avgjort i rettsapparatet men endte med forlik et forlik på 15,5 millioner dollar i 2009.

4.1.3.6 *Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co. 2013*

Så langt har utviklingen gått i retning av at ATS kan brukes som mekanisme for ansvarliggjøring av selskaper som er delaktige i menneskerettighetsbrudd. Denne dommen har imidlertid satt en vesentlig brems for denne utviklingen.

Kiobel er nok en sak reist mot Shell for deres uforsvarlige virksomhet i Nigeria. Nigerianske statsborgere med politisk asyl i USA reiste sak mot Britisk, Nederlandsk og Nigeriansk Shell, med anklager om medvirkning til grove brudd på folkeretten utført av nigerianske myndigheter. Nærmere bestemt å ha svart med vold mot fredelige demonstrasjoner mot oljevirksomheten. Ifølge klagerne utviklet dette seg til at det nigerianske militære og politistyrken voldtok drepte og banket opp folk som bodde i Ogoni landsbyene.

Denne saken gikk i likhet med *Sosa* opp til den amerikanske Høyesteretten. I denne omgangen foretok høyesterett noe uvanlig. Partene ble bedt om å fremlegge ny ytterligere redegjørelse av spørsmålet om hvorvidt og eventuelt under hvilke omstendigheter ATS gjelder ekstraterritorielt.

Til tross for at tidligere praksis har anvendt bestemmelsen på forhold som har funnet utenfor USAs grenser er det nettopp den stedlige jurisdiksjonen som problematiseres i denne dommen.

Saksøkte viser til prinsippet om at det i amerikansk rett er en presumsjon mot at amerikanske lover gjelder utenfor statens territorium. Det som særlig problematiseres av førstvoterende på vegne av flertallet er hvorvidt ATS overhodet gir jurisdiksjon over krav som oppstår i utlandet.

¹²⁴ *Wiwa v Royal Dutch Petroleum* s.101

Det fremgår ikke eksplisitt av ordlyden til Alien Tort Statute at den gjelder ekstraterritorielt. I tråd med rettspraksis krever ekstraterritoriell anvendelse av en lov klar indikasjon på dette.¹²⁵ Spørsmålet blir følgelig om det er holdepunkter for at presumsjonen mot ekstraterritoriell jurisdiksjon ikke gjelder Alien Torts Statuten.

Det påpekes at denne presumsjonen ”serves to protect against unintended clashes between our laws and those of other nations which could result in international discord.”¹²⁶

I denne sammenheng kan det vises til at når det gjelder internasjonal rett, og særlig grunnleggende menneskerettigheter, er det bred internasjonal enighet om disse. En avgjørelse angående menneskerettighetsbrudd vil dermed trolig ikke føre til internasjonal uenighet. Om så kan det argumenteres for at en slik kritikk mot nasjonal håndhevelse av de internasjonale menneskerettighetene ikke vil være legitim på bakgrunn av at menneskerettighetsvern er anerkjent i det internasjonale samfunnet.

4.1.3.6.1 Flertallets votum

I følge førstvoterende bør likevel de mulige konsekvensene ATS kan ha for landets utenriksprofil gjøre at det utvises særlig varsomhet ved vurderingen av bestemmelsens stedlige rekkevidde.¹²⁷

Retten viser til at det ikke fremgår av lovteksten at bestemmelsen skal gjelde utenfor USA. Den gir riktignok søksmålsadgang til utenlandske borgere, men dette kan like gjerne gjelde forhold som finner sted innenfor USA.¹²⁸ Det generelle uttrykket ”any” i ”any civil action” innebærer heller ikke noe unntak fra presumsjonen.¹²⁹

Deretter tas det stilling til det historiske bakteppet for bestemmelsen. Førstvoterende viser til at det ved bestemmelsens vedtakelse var tre prinsipielle brudd på internasjonal rett som var anerkjent. Disse var ”violation of safe conducts, infringement of the rights of ambassadors, and piracy.”¹³⁰ Det vises deretter til at det var to sentrale hendelser som angikk internasjonal rett som fant sted rett før vedtakelsen av ATS, og trolig var utløsende årsak til bestemmelsen. Disse hendelsene fant begge sted innenfor den amerikanske unionen og omhandlet

¹²⁵ Jf bl. a. Morrison v. National Australia Bank Ltd

¹²⁶ Jf EEOC v. Arabian American Oil Co, referert i Kiobel v Royal Dutch Petroleum, opinion of the court s.4

¹²⁷ Kiobel v. Royal Dutch Petroleum, Opinion of the court s.5-6

¹²⁸ Ibid. s.7

¹²⁹ Jf Small v. United States, 544 U.S 385, vist til på s.7 av opinion of the court

¹³⁰ Kiobel v. Royal Dutch Petroleum, Opinion of the court s.8

ambassadørers rettigheter.¹³¹ På bakgrunn av dette hevder førstvoterende at lovgiver ikke har ment at bestemmelsen skal dekke forhold som oppstår i en annen suveren stat.

Likevel er det et av de nevnte anerkjente bruddene på internasjonal lov, piratvirksomhet, som naturlig nok finner sted utenfor USAs grenser. Til dette viser førstvoterende til at piratvirksomhet hovedsakelig foregår på det åpne hav, og dermed ikke innenfor et annet lands territorium. Det kan imidlertid innvendes til dette at alle skip seiler under et flagg, og ombord gjelder det lands rett som skipet tilhører. Dermed vil et fremmed skip anses som innenfor et annet lands jurisdiksjon. Til tross for dette var det, som dommeren påpeker, liten omdømmerisiko knyttet til å utøve myndighet over pirater da de ble ansett som en felles fiende.¹³²

Førstvoterende uttaler så at det ikke kan trekkes den slutning at dette tilfellet av ekstraterritoriell anvendelse åpner for å anvende ATS på andre utenlandske forhold. Jeg vil imidlertid hevde at dette eksempelet nettopp viser at det kan finnes tilstrekkelig grunnlag til nettopp dette. Det må også tas i betraktning at verdensbildet har endret seg siden bestemmelsens opprinnelse og at det kan være gode grunner til å foreta en dynamisk tolkning av bestemmelsen.

Førstvoterende fortsetter: "Finally, there is no indication that the ATS was passed to make the United States a uniquely hospitable forum for the enforcement of international norms."¹³³ Dette kan forstås som at det ikke er ønskelig at USA skal ta på seg rollen som et slags verdenspoliti ved å påta seg ansvaret for å holde aktører til ansvar for brudd på internasjonal lov i verden generelt.

En slik praksis fra USA kan føre til at andre land da også påtar seg ansvaret for å stille amerikanske borgere for retten i sine land. Dommer Roberts viser til at spørsmålet om en slik potensiell praksis er ønskelig hører hjemme hos de politiske organene og ikke de dømmende.¹³⁴

I førstvoterendes avsluttende bemerkninger fremgår det imidlertid at det ikke legges til grunn at ATS aldri kan gjelde ekstraterritorielt. Det vises til at i denne saken har all relevant handling funnet sted utenfor USA.¹³⁵ Kravet må ha tilstrekkelig tilknytning til det

¹³¹ Ibid. s.9

¹³² Kiobel v. Royal Dutch Petroleum, Opinion of the court s.10

¹³³ Kiobel v. Royal Dutch Petroleum, Syllabus s.3

¹³⁴ Kiobel v. Royal Dutch Petroleum, Opinion of the court s.13

¹³⁵ Ibid. s.14

amerikanske territoriet for å forbigå presumsjonen mot jurisdiksjon. Dette poenget gir assosiasjoner til den norske tilknytningsvurderingen.¹³⁶

Denne saken handler om ansvarliggjøring av selskaper som ikke er amerikanske. Dette gjenspeiles i drøftelsen da det ikke tas særlig stilling til jurisdiksjonsspørsmålet i de tilfellene hvor det er et amerikansk selskap som har voldt skade i et annet land. Shell har imidlertid et representasjonskontor i USA, til dette uttrykkes det at for selskaper som er representert i flere land ville det "reach to far to say that the mere corporate presence suffices."¹³⁷ Dette kan tolkes som en indirekte tilslutning til at selskaper i visse tilfeller kan ansvarliggjøres etter ATS.

Alle dommerne sluttet seg til resultatet. Det var imidlertid noen som la til egne bemerkninger, og fire dommere som var uenig i begrunnelsen.

Justice Kennedy, som var enig i både resultat og begrunnelse, mente likevel at begrunnelsen lot en del spørsmål om anvendelsen av ATS i andre tilfeller stå åpne. Dette mener jeg han har rett i. Et sentralt spørsmål jeg mener står ubesvart er hva som er tilfellet dersom ett selskap som står bak menneskerettighetsbrudd er registrert og har hovedkontor i Amerika. Da vil en rekke argumenter som nevnes i den foreliggende saken ikke gjør seg gjeldende.

4.1.3.6.2 *Mindretallets votum*

Mindretallet, som består av fire dommere, mente at flertallet gikk for langt i sin begrensning av ATS sin rekkevidde. De mener at den generelle presumsjonen mot ekstraterritoriell anvendelse ikke er avgjørende i denne saken, men derimot en anvendelse av prinsipper knyttet til utenriksrett.

Når det gjelder forhold som ikke oppstår på amerikansk jord mener mindretallet at ATS også gir jurisdiksjon der saksøkte er amerikansk.¹³⁸ I tillegg vil den gi jurisdiksjon i saker hvor amerikanske interesser står sentralt. En slik interesse er at USA ikke skal bli en frihavn hvor forbrytere kan unnslippe verken sivilt eller strafferettslig ansvar.¹³⁹

Mindretallets begrunnelse er rett og slett at tilknytningen til USA er for tynn. Justice Breyer refererer flittig til Sosa avgjørelsen og argumenterer for en dynamisk tolkning av ATS. Når det gjelder forhold som ikke omhandler en amerikansk saksøkt mener han det blir for snevert

¹³⁶ Se kap.3

¹³⁷ Kiobel v. Royal Dutch Petroleum, Opinion of the court s.14

¹³⁸ Kiobel v. Royal Dutch Petroleum, Dommer Breyer, J sitt votum, s.1

¹³⁹ Ibid s.2

å begrense anvendelsen til de tre forholdene som var anerkjente på 1800-tallet. Breyer mener denne dommen anmoder dagens dommere til å spørre seg: hvem er nåtidens pirater?

Han besvarer så sitt egent spørsmål: "Certainly today's pirates include torturers and perpetrators of genocide. And today, like the pirates of old, they are "fair game" where they are found."¹⁴⁰

Mindretallet synes å mene at det er enkelte aktører som alle stater kan stille til ansvar. Felles fiender. For eksempel må aktører som har torturert kunne regnes som slike felles fiender på lik linje som pirater. De er dagens pirater.¹⁴¹

Videre uttales det at å avfeie hele saken på bakgrunn av presumsjonen mot ekstraterritoriell jurisdiksjon blir for enkelt da den ikke tar i betraktning det faktum at ATS skiller seg fra andre lover ved at den nettopp har "foreign matters in mind".¹⁴² Argumentet støtter han opp ved å vise til bestemmelsens ordlyd som eksplisitt sier utlendinger, konvensjoner og folkerett. Altså ligger det i bestemmelsen at den er myntet på internasjonale forhold. At piratvirksomhet klart omfattes støtter dette videre. Piratvirksomhet vil alltid forgå på et skip og et fremmede skip har samme status som et fremmede land. De er andres territorium.¹⁴³

Deretter vises det til andre lover og konvensjoner med ekstraterritoriell anvendelse for å belyse at det ikke er noe helt særegent å utøve jurisdiksjon utover egne landegrener.¹⁴⁴ Videre taler det faktum at loven fortsatt eksisterer og at det til tross for utvidet bruk ikke har vakt reaksjoner fra politisk hold. Utviklingen går mot mer internasjonalt juridisk samarbeid, og vi ser at det stadig gjøres unntak fra statssuvereniteten.

4.1.4 Rekkevidden av Alien Tort Statute i dag

Med Kiobel-dommen kan det virke som utviklingen av ATS har snudd. At det faktisk er mulighet for å anvende ATS på forhold oppstått utenfor USA har i de tidligere dommene ikke vært like problematisk. Det har tidligere blitt stilt spørsmålstegn ved sakens alvor og den materielle terskelen for anvendelsen, men at den gjelder ekstraterritorielt har det ikke vært tvil om. Frem til Kiobel-dommen har utviklingen gått i retning av å utvikle og konkretisere hvilke

¹⁴⁰ Kiobel v. Royal Dutch Petroleum, Dommer Breyer, J sitt votum s.5

¹⁴¹ Kiobel v. Royal Dutch Petroleum, dommer Breyer J sitt votum s.5

¹⁴² Ibid. s.3

¹⁴³ Ibid. s.4

¹⁴⁴ Ibid. s.12

brudd på internasjonal lov som kan behandles i amerikanske rettsaler med liten fokus på aktørenes nasjonalitet.

Kiobel –dommen problematiserer imidlertid kun den stedlige jurisdiksjonen. Et gjennomgående argument i dommen er at ekstraterritoriell anvendelse av bestemmelsen vil være et inngrep i et annet lands suverenitet og få utenrikspolitiske konsekvenser.

Det kan settes spørsmålsteget ved hvorvidt dette hensynet hadde gjort seg like gjeldende dersom saken hadde stått mellom utenlandske privatpersoner. De dommene som tidligere hadde blitt ferdigbehandlet i rettsapparatet (i de tidligere sakene mot selskaper ble det inngått forlik) viser at utenrikspolitiske hensyn ikke var av avgjørende betydning når det gjaldt spørsmål om individers ansvar. Når det gjelder et resurssterkt og innflytelsesrikt selskap derimot kan det virke som utenrikspolitiske hensyn kommer på spissen. Dette kan gi et signal om at de mektigste slipper unna ansvar.

Med det sagt ble det i Wiwa-dommen, hvor Shell også var part i saken, uttalt at forbrytelsene var så alvorlige at det var en av landets samfunnsinteresser å føre saken og at forum non convenience doktrinen måtte vike for dette. I dette ligger det at retten mente at den hadde stedlig jurisdiksjon over kravet. Ettersom Wiwa-dommen ble etterfulgt av Kiobel som ble avgjort av en høyere rettsinstans vil ikke denne oppfatningen videreføres i senere saker.

Ettersom Kiobel saken var oppe i rettsvesenets høyeste instans vil lavere domstoler i USA måtte rette seg etter avgjørelsen i fremtidige saker hvor ATS blir påberopt. Wiwa-saken ville trolig ikke ha endt med forlik dersom Kiobel-dommen hadde eksistert på den tiden da ATS trolig ikke ville vært en like stor trussel for Shell. Før Kiobel saken var det tydelig at flere av de saksøkte selskapene så på ATS som en trussel. At både Unocal og Shell inngikk forlik med motpartene på tampen av en ny rettsak tilsier at de så en reell sannsynlighet for at de ellers ville blitt dømt i retten.

Likevel lukker ikke Kiobel-dommen døra helt for å ilegge selskaper erstatningsansvar etter ATS. Argumentene som presenteres i dommen gjør seg i liten grad gjeldende i møte med et selskap med sterk tilhørighet til USA. Sann sett kan det hevdes at argumentene i større grad retter seg mot universell jurisdiksjon fremfor ekstraterritoriell. Sistnevnte kan innebære jurisdiksjon over egne borgere og aktører noe som ikke vil være i strid med suverenitetsprinsippet. Det er også slått fast at det er fullt mulig å holde egne borgere og aktører ansvarlige uten å nødvendigvis involvere eventuelle utenlandske samarbeidspartnere.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Jf Doe v. Unocal

Med dette vil jeg påstå at det etter gjeldende rett fortsatt er et mulighetsrom for å holde amerikanske selskaper ansvarlig for menneskerettighetsbrudd utenfor USA med hjemmel i ATS.

Utviklingen etter Kiobel-dommen ble avsagt i 2012 støtter dette og viser at ekstraterritoriell anvendelse av ATS mot amerikanske selskaper fortsatt er et aktuelt og uavklart tema.

En sak som illustrerer dette er en sak mot den amerikanske bananleverandøren Chiquita Brands International inc. I 2007 fremmet flere colombianske familier gruppesøksmål mot Chiquita for finansiering og bevæpning av en kjent terrorist gruppe i Colombia i bytte mot fortsatt kontroll over en bananplantasje.¹⁴⁶ I likhet med mange andre ATS saker har tvisten pågått i flere år og den er enda ikke ferdigbehandlet. I 2014 fikk Chiquita medhold i ankedomstolen på bakgrunn av at saken ikke hadde tilstrekkelig tilknytning til USA. Saksøkerne anket så saken og nå gjenstår en behandling i Høyesterett.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Earthrights, om Chiquita

¹⁴⁷ Ibid.

5 Oppsummering og konklusjon

Etter gjennomgangen av norsk rett i kapitel 3 mener jeg å ha vist at Norge har jurisdiksjon/verneting over tvister som gjelder menneskerettighetsbrudd i utlandet når saksøkte er et norsk selskap. Dersom erstatningskravet har oppstått i et land med et velfungerende rettsapparat som innfrir menneskerettens krav til rettferdig rettergang kan det vurderes om Norge ikke bør ha verneting, men dette må i så fall være unntaket. Alle de gjennomgåtte rettskildene støtter opp om at Norge har jurisdiksjon i saker hvor de folkerettslige rettssikkerhetsgarantiene ellers ikke innfris. I tilfeller hvor lovvalgsreglene leder til anvendelse av en fremmed rett som ville resultert i et sterkt urimelig resultat kan denne retten settes til side til fordel for norsk rett ved hjelp av ”ordre public” forbeholdet.

Når internasjonale menneskerettssaker mot selskaper likevel ikke har blitt reist i Norge kan dette ha sammenheng med forhold som ligger utenfor jurisdiksjonsspørsmålet. Det kan være manglende fokus og kunnskap om en slik mulighet, økonomisk barrierer, vanskeligheter med bevis eller en sammenblanding av flere slike praktiske forhold. I tillegg kan andre juridiske forhold som foreldelsesfrister og prosessuelle barrierer spille en rolle.¹⁴⁸

Med dette sagt har altså, som gjennomgått i kapitel 4, en rekke saker om menneskerettsbrudd på tvers av landegrenser blitt behandlet i USA. Disse er reist med den gjennomgåtte Alien Tort Statute som rettsgrunnlag. Bestemmelsen omtaler konkret utlendingers adgang til amerikanske domstoler med krav forbundet med brudd på internasjonal rett. Bestemmelsen, og det mulighetsrommet som fulgte med, er en av årsakene til at internasjonale menneskerettssaker har blitt ført i USA. Jeg vil imidlertid hevde at bestemmelsens eksistens alene ikke er den eneste.

ATS var lenge en såkalt sovende bestemmelse og altså ikke en åpenbar hjemmelsbestemmelse for erstatningskrav mot selskapers internasjonale virksomhet. Det var først da advokater og menneskerettsorganisasjoner oppdaget mulighetsrommet i denne gamle hjemmelen at selskapers erstatningsansvar for ekstraterritoriell virksomhet fikk gehør i amerikanske rettssaler.

I USA har det lenge vært kultur for å søke sosial endring og utjevning gjennom rettsapparatet.¹⁴⁹ Der finnes en søksmålskultur helt ulik hva vi har i Norge. Dette kan ha sammenheng med at det politiske spekteret i USA ikke er like bredt som i Norge hvor det er

¹⁴⁸ For mer om disse utfordringene se Taylor, Thompson og Ramasastry (2010) og Skinner, McCorquodale, Schutter og Lambe (2013) kap 3

¹⁴⁹ Enneking (2012) s.77

mer naturlig å søke endring av samfunnsforhold gjennom politiske mekanismer. I denne sammenhengen finnes det et bredt nettverk av organisasjoner i USA med fokus på rettslig aktivisme på menneskerettsfeltet. At saksøkerne i ATS sakene har hatt disse organisasjonene i ryggen har spilt en avgjørende rolle.

Når det er sagt kan det som nevnt bli svært kostbart å føre slike saker i retten. De amerikanske sakene hadde sannsynligvis ikke vært gjennomførbare uten enkelte ordninger som avhjelper de økonomiske belastningene som følger med sivile søksmål. I USA er det for det første vanlig at hver part bærer sine egne saksomkostninger. Dette gjør at en svak part ikke risikerer å sitte igjen med store regninger etter mektige selskapers sakførsel på toppen av egne saksomkostninger.¹⁵⁰ I Norge er det derimot vanlig at taperen må betale alt. I tillegg er det mulig for retten å lempe på utgiftene for å anlegge sak for ressursvake grupper, dette gjelder også fremmede borgere.¹⁵¹ Dette avlaster litt, men det vil fortsatt påløpe store kostnader for egen sakførsel. I den forbindelse finnes det en ordning hvor en organisasjon eller ett advokatfirma fører saken uten utgifter for klientene for så å få betalt ved en eventuell seier.¹⁵² Internasjonale menneskerettighetssaker pågår imidlertid ofte over flere år noe som fører til at få saker blir tatt på grunn av de økonomiske belastningene dette har for ett firma som jobber uten garanti for betaling.

Selskapers menneskerettsbrudd rammer oftest ressursvake parter som selv ikke har mulighet til å stå opp mot sterke selskaper. Ansvarliggjøring av selskaper i Norge er dermed avhengig av økonomiske løsninger som gjør at organisasjoner og firmaer kan bistå uten at dette blir for kostbart for saksøkerne.

Felles for jurisdiksjonsvurderingen i begge land er vektleggingen av tilknytning til riket samt sakens alvor. Sakens alvor er i norsk sammenheng viktig av hensyn til effektivisering av folkeretten. I USA er sakens alvorlige karakter imidlertid knyttet opp mot anvendelsen av ATS. Slik bestemmelsen har blitt tolket settes det en materiell terskel for dens gjennomslagskraft. Det holder ikke etter ATS at det foreligger menneskerettsbrudd eller økonomisk tap. Bruddene må, som den øvrige gjennomgangen viser, være særlig grove.

De amerikanske domstolene tilkjenner ikke menneskerettighetsvernet som helhet den samme vekten som gjøres i Norge. Dette kan blant annet skyldes at rettspraksis er primærkilden i det amerikanske "common law" systemet slik at tidligere dommer er den mest tungtveiende kilden og det naturlige utgangspunktet når bestemmelsens rekkevidde skal vurderes.

¹⁵⁰ Skinner, McCorquodale, Schutter og Lambe (2013) s.58

¹⁵¹ Skinner, McCorquodale, Schutter og Lambe (2013) s.54

¹⁵² Ibid.

Etter denne gjennomgangen mener jeg at dersom en sak mot norske selskaper for deres menneskerettighetsbrudd i utlandet først hadde blitt tatt opp til domstolsbehandling hadde en saksøker hatt bedre muligheter for å få gjennomslag for sitt erstatningskrav i Norge enn i USA. Jeg vil påstå at det er de praktiske og økonomiske utfordringene som er de største barrierene mot å reise slik sak i Norge.

6 Etterord

“Crimes against international law are committed by men, not by abstract entities”¹⁵³

Dette er et kjent utsagn uttalt fra den militære domstolen i Nürnberg under rettsakene etter andre verdenskrig. Jeg vil si at dette ikke er helt treffende, noe denne oppgaven også har vist. Problemet med denne tilnærmingen i vår sammenheng er at det som regel er vanskelig å peke ut en eller flere enkeltmennesker i en bedrift som de skyldige bak virksomhetens forbrytelser. På bakgrunn av dette er det et behov for ansvarliggjøring av selskaper i sin helhet.

”Også den økonomiske virksomheten trenger et etisk fundament som setter mennesker, miljø og bredere samfunnshensyn i sentrum.”¹⁵⁴ Dette kommer til uttrykk i Stortingets melding om næringslivets samfunnsansvar. Norske myndigheter har i Stortingsmelding nr .10 (2008-2009) utredet næringslivets samfunnsansvar i norsk kontekst. Meldingen gir uttrykk for en ønsket utvikling mot mer samfunnsansvar hos norske bedrifter. Det heter i meldingens innledning at

”Regjeringen ser ivaretagelse av menneskerettigheter, respekt for grunnleggende arbeidstakerrettigheter og anstendige arbeidsvilkår (.....) som hovedelementer for bedrifter når de skal ivareta samfunnsansvar i sin internasjonale virksomhet.”¹⁵⁵

Samfunnsansvar består også i å respektere lovbestemmelser som ikke håndheves av lokale myndigheter. I noen kretser blir samfunnsansvar sett på som veldedighet, men begrepet er i stortingsmeldingen ment å dekke ansvar direkte knyttet til bedriftens virksomhet og respekt for menneskerettigheter i forbindelse med dette.¹⁵⁶ Det gis klart uttrykk for viktigheten av å ta etiske og moralske hensyn også i næringslivet. Det sies blant annet i meldingen at ”(r)egjeringen forventer at norske bedrifter med internasjonal virksomhet respekterer grunnleggende menneskerettigheter i all sin virksomhet”¹⁵⁷

Til tross for denne tilsynelatende klare holdningen om et ønsket samfunnsansvar, har ikke myndighetene vært interessert i å nedfelle forventningene om respekt for menneskerettigheter i bindende rettsregler. Det sies på den ene siden at Norge vil arbeide for å styrke internasjonale retningslinjer samt at ”(m)ålet er mer forpliktende rammeverk.”¹⁵⁸ På den annen side har det ikke vært aktuelt å starte dette arbeidet på hjemmebane.

¹⁵³ International Military Tribunal, Nurnberg 14 november 1945 s.232

¹⁵⁴ Stortingsmelding nr 10 (2008-2009) s.6

¹⁵⁵ Ibid s.7

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Ibid s.11

¹⁵⁸ Stortingsmelding nr 10 (2008-2009) s.11

I stedet for å pålegge en viss adferd og sanksjonere uønskede handlinger nøyer myndighetene seg med å anmode bedriftene om å respektere menneskerettigheter i andre land. Dette står i kontrast til hva som er tilfellet med privatpersoner. Privatpersoner kan straffeforfølges og holdes erstatningsansvarlige for handlinger som er i strid med norsk lovgivning, også i utlandet. Når det gjelder selskaper ses det på som tilstrekkelig å jobbe med retningslinjer og oppfordre til egenkontroll. Det forventes at aktører som med stor sannsynlighet aldri kommer ansikt til ansikt med de som rammes av deres virksomhet skal ta moralske valg uten en risiko for sanksjoner. Det finnes etter min mening nok av eksempler på at dette ikke skjer til at fremgangsmåten bør revurderes.

Under vurderingen av strafferettslig ansvar uttrykkes det at:

”Utenom tilfeller der det er bred internasjonal enighet om rettsbeskyttelse av et samfunnsgode, kan norsk straffeforfølging av handlinger begått av norske bedrifter i et annet land bli oppfattet som en urettmessig innblanding i andre staters anliggender.”¹⁵⁹

Etter mitt syn bør det kunne forutsettes at grunnleggende menneskerettigheter som er hjemlet i FN konvensjonene er internasjonale standarder som verdens stater, i hvert fall i teorien, er enige om. Det at enkelte stater velger å ikke respektere disse bør ikke føre til at andre lands selskaper kan etablere seg der og oppføre seg i strid med menneskerettighetene. Straffeforfølging av egne selskaper på et slikt grunnlag vil etter mitt syn være en rettmessig innblanding.

Det argumenteres ofte for at utviklingen må skje i de respektive landene. Til dette kan det innvendes at dersom et land forbedrer arbeidsrettighetene sine kan dette føre til at bedrifter flytter videre til andre land hvor kontrollen er mindre og arbeidskraften billigere. På bakgrunn av dette vil jeg argumentere for at det må gjøres en innsats på hovedselskapenes hjemmebane for at fokuset skal flyttes fra å finne smutthullene til å tjene penger innenfor rammene av et rettferdig arbeidsliv i tråd med menneskerettighetene.

I stortingsmeldingen gis det uttrykk for at Norsk regulering krever internasjonal enighet. Det er imidlertid tatt internasjonale initiativer fra flere hold om at stater bør innføre nasjonale regler. Både organisasjoner¹⁶⁰ og dommere¹⁶¹ representerer dette synet. Regulering av

¹⁵⁹ Ibid. s.82

¹⁶⁰ Skinner, McCorquodale, Schutter og Lambe (2013) ss

¹⁶¹ Leval (2013)

næringslivets utenlandsvirksomhet er et politisk betent tema og en internasjonal enighet krever at noen er først ute. Siden stortingsmeldingen ble lagt frem i 2009 har menneskerettighetene fått et sterkere nasjonalt vern gjennom Grunnloven. Hensynet til en effektiv sikring av menneskerettighetene tilsier at norske aktører burde pålegges å respektere menneskerettighetene i utlandet så vel som i Norge. Med dette sagt mener jeg Norge burde være et foregangsland når det gjelder rettslig regulering av selskapers internasjonale virksomhet. I mellomtiden bør menneskerettighets- og miljøvernorganisasjoner ta i bruk det rommet som finnes i sivilretten til å holde selskaper erstatningsansvarlige.

7 Kilderegister

Bøker

Aasland, Gunnar og Bårdsen, Arnfinn, "Sivilprosess", i Knophs oversikt over Norges rett, 13 utg, 2009, s.746-761.

Andenæs, Mads, "Menneskerettene", i Knophs oversikt over Norges rett, 14 utg, 2014, s. 61-71.

Andenæs, Mads og Bjørge, Eirik, Menneskerettene og oss, 2012.

Crawford, James, Brownlie's Principles of Public International Law, 8 utg, 2012

Gaarder, Karsten og Bruzelius, Karin M, ved Karin M Bruzelius, "Internasjonal privat- og prosessrett", i Knophs oversikt over Norges rett, 13 utg, 2009, s789-797

Robberstad, Anne, Sivilprosess. 2. utg, 2013

Ruud, Morten og Ulfstein Geir, Innføring i folkerett, 3 utg, 2006

Skoghøy, Jens Edvin, Tvisteløsning. 1.utg, 2010

Emneking, Lisbeth, Foreign Direct Liability and Beyond, 1 utg 2012,
(Pdf-fil fra: <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/243592>)

Skinner, Gwynne, McCorquodale, Robert, Schutter, Olivier De og Lambe, Andie, The Third Pillar: Access to Judicial Remedies for Human Rights Violations by Transnational Business, (2013) Boka er utgitt på vegne av en rekke organisasjoner representert gjennom blant andre The International Corporate Accountability Roundtable (ICAR) og The European Coalition for Corporate Justice (ECCJ). Boka er tilgjengelig som PDF-fil: <http://accountabilityroundtable.org/wp-content/uploads/2013/02/The-Third-Pillar.pdf>

Artikler

Alvik, Ivar, "Lovvalg og jurisdiksjon for ikke-kontraktuelle erstatningskrav", Jussens Venner (2005), s. 281- 304

Skjerven, Espen, "Norske virksomheters medvirkningsansvar for menneskerettighetskrenkelser i utlandet", Tidsskrift for Erstatningsrett (2014), s. 201-240

Haukaas, Ørjan Salvesen, "Vernetting i internasjonale tvister- er tilknytning til Norge nok for å reise søksmål i Norge?", Lov og rett (2012), s.151-169

Heimdal, Lars Anders, "Kravet om tilstrekkelig tilknytning til Norge etter tvistelovens § 4-3 første ledd for å anlegge tvister i internasjonale forhold for norske domstoler.", Lov og rett (2008), s.407-416

Høivik, Knut, "Det stedlige virkeområdet for de norske regler om foretaksstraff", Håkonarmål, (2006) s. 5-21

Levenstadt, Aaron L, "Dismissing ACTA claims by invoking the doctrine of forum non conveniens". (<http://www.stanford.edu/search/?q=levenstadt>)

Rosencranz, Armin og Louk, David, "Doe v. Unocal: Holding Corporations Liable for Human Rights Abuses on Their Watch", Chapman Law review (2005) s. 135-152

Ta, Lynn, "An Inconvenient Forum: Altering the Doctrine of Forum Non Conveniens for Human Rights Claims Under the Alien Tort Statute", 2012,(Pdf-fil fra:
http://works.bepress.com/lynn_ta/1/)

Leval, Pierre N, "The long arm of international law, giving victims of human rights abuses their day in court", Foreign Affairs, mars/april 2013, s.16-21.

Taylor, Mark B, Thompson, Robert C og Ramasastry, Anita, "Overcoming Obstacles to Justice", publisert i regi av FAFO, Oslo 2010.

Lovgivning

2005 Lov 17. juni 2005 nr.90 om mekling og rettergang i sivile saker (tvisteloven)

2001 Lov av 20. april 2001 nr.13 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m (Voldsoffererstatningsloven)

1902 Lov 22. mai 1902 nr.10 almindelig borgerlig straffelov (straffeloven)

1814 Lov av 17 mai 1814, Kongeriget Norges Grundlov (Grunnlova)

Amerikansk lovgivning

1789 28 U.S Code § 1350 Alien's action for tort (Alien Tort Statute)

1976 The Federal Sovereign Immunities Act

Restatement (Third) of Foreign Relations law of the United States § 404

Internasjonale regelverk

Luganokonvensjonen, Konvensjonen om domsmyndighet og om anerkjennelse og fullbyrdelse av dommer i sivile og kommersielle saker, Lugano 30.10.2007.

Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK), Roma 1950.

FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP), New York, 16.12.1966.

European Convention on the Compensation of victims of violent crimes, Strasbourg 24.11.1983. av 24.

Forordning (EF) nr. 864/2007 (Roma II)

FNs Verdenserklæring om menneskerettigheter, vedtatt av FN 10.12.1948

Forarbeid

Ot. Prp. 51 (2004-2005) om mekling og rettergang i sivile saker (tvisteloven)

NOU 2001-2002: 31 Rett på sak A

NOU 2001-2002: 31 Rett på sak B

Stortingsmelding nr.10 (2008-2009) Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi

Norske Rettsavgjørelser

Rt.2000.1811

Rt.2011.531 (Bosnia)

Rt. 2010.1197 (Centerbet)

Rt.2009.1537 (Bokhandlerdommen)

Rt.1998.1647

Rt.1997.1016

Rt.1953.1132

Rt.1946.198 (Klinge-saken)

LB.2011.154205

Amerikanske rettsavgjørelser

Gulf Oil Corp. v. Gilbert	330 U.S 501 (1947)
Piper Aircraft Co. v. Reyno	454 U.S 235 (1981)
Morrison v. National Australia Bank Ltd	130 s. ct. 2869 (2009)
EEOC v. Arabian American Oil Co.	499 U.S 244, 248 (1991)
Filartiga v. Pena-Irala	630 F.2d 876 (2d Cir. 1980)
Kadic v. Karadzic	70 F.3d 232 (2d Cir. 1995)
Sosa v. Alvarez-Machain	542 U.S 692 (2004)
Doe v. Unocal	395 F.3d 932 (9 Cir. 2002)
Wiwa v. Royal Dutch Petroleum (Shell)	226 F.3d 88 (2d Cir. 2000)

Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co. 133 S.Ct. 1659 (2013)
(Kiobel-dommen fra Supremecourt.gov: http://www.supremecourt.gov/opinions/12pdf/10-1491_l6gn.pdf - Sidetallene refererer til denne utgaven av dommen)

Internasjonale retningslinjer

UN Guiding Principles on business and human rights, “Implementing the United Nations ”Protect, Respect and Remedy” Framework”, United Nations New York and Geneva 2011

OECD (2011), OECD Guidelines for Multinational Enterprises, OECD Publishing.

Nettsider

United States Courts, Comparing state and federal courts, <http://www.uscourts.gov/educational-resources/get-informed/federal-court-basics/comparing-state-federal-courts.aspx> (lest 15.03.2015)

Earthrights:

Doe v Unocal Case history, <http://www.earthrights.org/legal/doe-v-unocal-case-history> (referert 15.03.2015)

Om Chiquita, <http://www.earthrights.org/legal/doe-v-chiquita-brands-international> (referert 20.04.2015)

NRK, Telenor innrømmer mer barnearbeid (2008) 04.09.2008. <http://www.nrk.no/okonomi/telenor-innrømmer-mer-barnearbeid-1.6206752> (referert 07.03.2015)

NRK, Kritiserer Telenor i Myanmar (2014) 02.12.2014. <http://www.nrk.no/verden/kritiserer-telenor-i-myanmar-1.12074449> (referert 07.03.2015)

Store Norske leksikon, Nasjonalitetsprinsippet (2012) 13.06.2012. <https://snl.no/nasjonalitetsprinsippet%2Fjuridisk>

Trial of the major war criminals before the international military tribunal, Nurnberg 14.11.1945, http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-I.pdf (referert 10.04.2015)

Regjeringen.no, Luganokonvensjonen, Lugano (2014) 28.01.2014: <https://www.regjeringen.no/nb/tema/lov-og-rett/innsikt/internasjonalt-samarbeid-pa-justisomradet/luganokonvensjonen/id417248/> (referert 20.04.2015)

Amnesty, Kan Aker Kværner holdes strafferettslig ansvarlig for sin virksomhet på Guantanamo Bay? (2007), 11.01.2007. <http://www.amnesty.no/aktuelt/flere-nyheter/arkiv-bakgrunn/kan-aker-kv%C3%A6rner-holdes-strafferettslig-ansvarlig-sin-virksomhe> (referert 20.01.2015)